

Dvojí domov

Když vyšli na kraj lesa a cesta sestupovala strání pod Rampachem, rozvážně si vedouc dole širou rovinou, obrátila Srna nazpět své vejcovité oči a zdlouha zabučela. Chalupník Roubal ji tahal za ohlávku a jeho žena, aby ukonejšila krávu, popleskávala ji po zadku: „Pojď, pojď, však si u nás zvykneš!“

Roubalka předvídala smutný úděl bezstarostné pastevnice z hor (sama strávila své panenství žnouc trávu na horských stráních) a byla by ji raději přemlouvala laskáním a příkladem své hlavy pokorně nakloněné, ale její muž se nakonec rozkřikl tvrdým hlasem a švihl Srnu čerstvě uříznutou hůlkou, až jí naskočil na kůži tlustý pruh. Kráva ulekaně poskočila a Roubalka v duši politovala novou spolutrpitečku, klusajíc unavenýma nohama dolů k dědině.

Chalupník Roubal udělal koncem své hůlky kříž na prahu chlěva a vlekl novou krávu do teplé tmy, z které dýchaly dvě široké nozdry Stračeniny družce na uvítanou. Nejprve se zdráhala, ale pak, upamatována pronikavou tvrdostí hlasu, vrhla se střemhlav do neznámé díry a dveře se za ní zavřely jako voda za utopencem — — —

„Nechce pít,“ povídala Roubalka před večerí muži, ale Roubal ani nevyndal dýmku z úst.

Roubalka se tiše schoulila nad polévkou a vůně páry, vystupující z brambor, jí připomněla příliš tklivě ohně v rodných horách, když ulehlá cesta stoupala strání a končila se pod samou oblohou, mateřídouška voněla naposled a večer pod kopcem kouřil domov. Dnes musila znovu jít známými cestami, kouř zase stoupal z ohňů, ale muž spěchal a nedal se jí zastavit a jenom zdaleka mohla zahlédnout nahnutou střechu, pod kterou teď žijí cizí lidé.

Roubalka dlouho polyká polévku a tesknota ji svírá jako onoho večera, když jí dům jejího muže poprvé zpustl a ona by se byla tak ráda navrátila do svých hor.

Sotva vyšel muž na dvůr, aby prozkoumal oblohu a zastrčil vrata, sedla si Roubalka na práh u peci a její hlava, kterou tak dávno nikdo nepohladil, se prudce otřásala na ubohých kolenou. Tikot hodin a oddechování spících dětí přerušovaly její vzlykot. Ale už se ozvaly kroky na zápraží a Roubalka se dala do umývání nádobí, hluboko skloněna nad škopkem.

Chalupník vstoupil, zouval si boty (hlína se mu sypala z přehrnutých kalhot) a řekl ledabyly: „Srna už leží. Zítra ji zapřáhnou.“

Zhasil světlo a ulehl těžce, zatímco žena úzkostlivě dusila deroucí se vzlyky.

Noc milosrdně potáhla oživené jizvy hojivou pokožkou, a když první vůz projel návsí dosud modrou, Roubalka vstala z lože, vzala pohrabáč a rozdělávala oheň. Zdi na dvorku neměly ještě své denní lhostejné podoby, a když otevřela chlév, obě krávy obrátily hlavy ke dveřím a vítaly ji společným pohledem.

„Nu, už jste si pověděly své tajnosti?“ otázala se Roubalka, smutně se usmívajíc, a krávy po ní natáhly jazyky; nedala se však lízat. Naložila jim na koryto jeteliny, usedla na stoličku a jasně proudy mléka zazvonily o modravý úsvit.

Zatím i Roubal vstal, obešel dvůr, mazal vůz, chystal brány a spravoval chomout pro novou tahounku. V kuchyni skákal plamen po podlaze, na plotně syčela pára a děti se začaly probouzet při známém zvuku kávového mlýnku. Hlasů přibývalo

i světla, okna řinčela těžkým hřmotem selských povozů a noční mraky, uhnuvše k horám, zůstavily uprostřed oblohy poloviční tvář měsíce, stydlícího se za svou nuzotu před skvoucím východem.

A Roubal už vyvádí krávy z chléva (chumáče mokrého hnoje táhnou za sebou přes práh), a zatímco Roubalka zapřahá Strachenu na straně podsední, její muž se dlouho zaměstnává štíhlou a vysokou horačkou a zálibně si prohlíží její vztyčenou hlavu s malými růžky. Konečně je všechno hotovo a Roubal praví ženě slavnostněji než jindy: „Otevři vrata!“

Špičkou bičů rýsuje kříž před přední nohy krav, pobídne je a vyjíždí na náves. Žena doprovází soucitnými očima opatrně krácející horskou krasavici.

„Budeš si těžko zvykat Roubalovu chomoutu!“ myslí si Roubalka a dodává potichu: „Ale musíš si zvyknout, i já jsem musila!“

Tak plynul čas a Srna si zvykala, a ač ji zpočátku silně vábily travnaté břehy vedle úvozových cest, napomenuta palčivým švihnutím biče vracela se poslušně do kolejí rovně ubíhajících uprostřed polí daleko rozložených. Cesty na horách jsou jiné, víc se brouzdají rosou a často musí bosýma nohama přes potok, mají útlejší boky a je krásné, jak sbíhají z návrší tancující, nevšimavé k času. Ale cesty v rovině mají přesně vyměřeno své místo mezi pravidelnými obrazci polí a nutno jít poslušně, kam nás vedou, a krávé se nelze popásat, kde ji napadne. Chalupnická kráva se nesmí vyhýbat chomoutu (boky jsou odřeny od prostranků) a od rána do poledne, od napoledne do soumraku táhne pluh; kolik brázd, tolikrát musí pole přeměřit, a když zazní klekání, je palem rozseto bezpočtu hlubokých stop rozšířeného kopyta, v kterých budou na podzim spát koroptve vyděšeným spánkem.

Nežli však zkrotla docela a připodobnila se krajině starostí nízko nahrbené, odvážila se naposled krutému tance na zoraném poli, při kterém lidé daleko široko nechávali práce, a ti, co byli blíž a troufali si, volali na Roubala: „Člověče, mějte rozum, vždyť vám to dobytče zdechne!“

Ale chalupník nevěděl o sobě, byl bledý, oči měl vypouleny a bil krávu obráceným bičičtím, a když mu z něho zůstala v rukou jenom tříska, zdvihl motyku a mlátil krávu toporem a zvíře se už nakonec přestalo bránit.

Roubalka stála opodál s rukama sepjatýma a neodvažovala se hlesnout. Věděla, že před mužovým hněvem není útočiště, jako před bleskem nebo povodní.

Od té doby byla „horačka“ jako beránek, napínala prostranky ze všech sil a paráda z ní pomalu oprchávala. Věšela nízko hlavu jako krávy jiných chalupníků, a když ji ráno vyváděli, ani ji nenapadlo, aby si poskočila. Čas plynul a její podoba se přizpůsobila kraji a chalupě Roubalově a každý, kdo ji spatřil, věděl ihned: „To je Roubalova kráva!“

Zestárly obě, kráva i hospodyně, a krásy jim nepřibýlo, a měl-li kdo zavolat na krávu: „Srno,“ cítil přespříliš, že se to jaksi nehodí...

Až jedné noci, podivně osamělé podzimní samotou, když listí padá, vyděsila se Roubalka ze spaní a marně se pokoušela zachytit okraj šťastného snu, který ji učinil mladým děvčetem žnoucím travu v lese nad rodnou chalupou. Však ďábel naší dětské víry, jenž vyjíždívá za měsíčních nocí orat se spřežením lidských zatracenců, přerval příšerným svistem svého biče Roubalčino blažené snění, a ubohá žena, matouc si čas a nemohouc rozeznat, dlí-li na tomto nebo na onom světě, seděla na chvíli na lůžku a třeštila oči do noci měsícem proměněné. Vědomí se sice poznenáhlu vyjasnilo a věci se staly známými, ale to poznání bylo jen novou hrůzou, že svět je dvojitý. A pak teprve přišel náhlý náraz a bolest příliš všední.

Roubalka si přehodila sukni a mrzutě vyšla na dvůr. Roubal bos a v podvlíkačkách stál uprostřed sadu a rozháněl se bičem. Srna pádila se zdviženým ocasem od studny k humnu, přetřžený řetěz jí visel na krku a noc byla tichá jako beze vzduchu.

Dlouho trvalo, než se jim podařilo zavřít zdivočelou krávu a uvázat ji ke korytu; dlouho svítil měsíc, a splašené dobytče, řinčíc řetězem, míhalo se mezi stromy a divoce větríc nahánělo

hrůzu. Dvě směšné lidské postavy v nočním ustrojení se třásly, když kráva, která se dá třikrát za den nakrmit a podojit, sršela z očí oheň a nepoznávala jejich hlas. Konečně sehnula hlavu a vešla do chléva tiše, sama od sebe. Roubal se ji tentokrát neodvážil ztlouci.

Měsíc svítil a bylo jako ve dne. Roubalka nemohla dlouho usnout, viděla chalupu v horách pod lesem, jeden došek trčí ze střechy a měsíc se jím na chvíli zastíní. Ale cosi navěky odešlo, otec i matka jsou mrtvi, jinde je skutečnost...

Ráno bylo slunce pokojné a noční příhoda byla jako sen. Srna šla tiše k vozu, tiše kráčela cestou rovně ubíhající mezi poli daleko rozloženými.

Roubalka však tékala toho dne chalupou jako bez duše, chvílemi se zastavovala a podpírala zjizvenýma rukama hlavu už šedivější. Sen o prvním domově, nenadále procitlý, jí zanechal v duši tesknou do smrti otevřenou.

Starcův smích

Pohyboval se takřka nehmotně mezi stromy řidnoucími v světle měsíčním, v kterém se zdi stávaly průsvitnými a stíny se vyjeveně prodlužovaly. Obešel chalupu, která bděla spíc, a šoural se přes synův dvůr, otevřený jako mrtvá dlaň, a nahlédl do chlévů, z kterých unikalo pokojné oddechování krav. Pak stál u studny a rozhlédl se po nebi rozestřeném v nesmírné teskné dálce; jeho bezzubá ústa se špičatou bradou se rozpačitě rozvezla a oči se mu naplnily bludným svitem. Bílá hlava se však vzápětí nachýlila a výměnkář se vlekl zahradou, přičemž rukávy kabátu, který mu visel z ramenou, napodobovaly bezvládné pohyby jeho vysílených paží.

„Chodím tu jako duch,“ pomyslně si stařec, kterého opouštěl spánek za noci a který, obcházeje stavení, v němž spal syn se ženou a s dospělými vnuky, zvykal si už nyní pochůzkám, v kterých mu snad bude pokračovat po onom tajemném procitnutí, jež slove v lidském jazyce smrtí.

„Kdoví nejsou-li tyto propasti klam,“ řekl si stařec, těkaje skelným pohledem od hvězdy k hvězdě, „a nejsou-li příbytky nebožtíků v samé naší blízkosti.“

„Smrt!“ zašeptal stařec, užaslý najednou nad tím slovem, usedl na hromadu klád a prohlížel si nechápavě své dvě vyschlé

ruce. „Ano, týče se to mne a já jsem to, který tu sedím,“ snažil se uvědomit si cosi, co mu stále unikalo, a ač žil s tou myšlenkou odedávna, stála teď před ním jako docela cizí, jako by byl zpozoroval její přítomnost teprve v tomto okamžiku.

„Ach, lidský život!“ řekl znenadání, hledě do nesmírných propastí pod sebou, a zahlédl tam své vlastní dojemné a směšné gesto.

„Žel, že líbezný klam dítěte, které cítí nad sebou ochranu otcovské střechy, dlouho nepotrvá,“ mluvil dále sám k sobě; „ale což není přesto podivuhodné, jak si hraje na vojáky, a větříc za oním keřem skutečného nepřítel v středověké zbroji, je smutné, když je den u konce, a nemůže usnout nedočkavostí, až se rozbřeskne příští ráno? A což tesklivé vůně jara, jimiž puká srdce na prahu mužství, a furiantský posunek mladíka, který vyzývá v opilosti krve svou vlastní záhubu? Není to krásné?“

Stařec vidí jakousi průlinou vířící sukně známých děvčat — „ach, Maryšo, Stázko, Lenoro, jak je tomu dávno, co jsem vás držel kolem pasu a cítil na své tváři váš horký dech? Je to pravda, že z vás už není naživu ani jediná? — Oh, té omamné chvíle, když muzikanti zahráli divoký kvapík a tančírna uprostřed se vyprázdnila, protože to hráli mně! Já jsem byl hrdinou, na kterém tkvěly všechny pohledy, já jsem zpupně šel a vzal jsem si jedno děvče — jediné mezi všemi — (oh, nesli jsme pak spolu dobré i zlé!) a tančil jsem pyšně, před zraky celé vsi, s kytkou za kloboukem, já, já!“

Stařec sedí zhroucen na hromadě klád, ubohá sutina lidského těla, a skelnýma očima pozoruje obraz mladého sedláka, svou vlastní podobu, jak stojí rozkročen, obut ve vysokých botách, nad ohromnou skácenou borovicí, jejíž větve se ještě chvějí pádem, který dosud nedozněl. Tepny hlasitě bijí a červená krev prýští z rány na ruce bez povšimnutí. A večer, když se kraj probouzí k hovoru odvěkých kouzel, jaká vášeň ho vláčí s puškou lesním houštím, zatímco z hladiny jetelových květů ční po dvou úzkostlivých zaječích boltcích? Po kterých vůních to lačnější jeho chvějící se nozdry, jaká to závrať ze zdraví a síly omamuje rozum?

Ach, jaká pošetilost! Vidí se v hospodě uprostřed shromážděné obce, sousedé s klobouky na hlavách a s dýmky v ústech důrazně kladou na váhu svou důležitost, která se nedá zmást cizím míněním — a hle, on stojí pevně v jejich středu a cítí, že je ovládá všechny, že jeho důvody je omračují... On, první muž v obci...

Nad korunami švestek vyhlédají za zídka střechy statků, kreslíci po tolik večerů touž křivku na západním nebi, a stařec si najednou, jako by se před ním byla rozhrnula jakási záclona, uvědomuje v nesmírném ohromení přelud času, který nám představuje věci, jako by šly za sebou, a s rozšířenými očima hledí zpět na řadu dní a let, jež se mu po celý život kladly vedle sebe jako místnosti oddělené neprůhlednými zdmi; a hle, stěny jsou znenadání jako tenká průsvitná plátina a obrysy událostí se najednou prostupují a obličej se kryjí, přecházejíce jeden v druhý nepatrnou změnou rysů kolem očí a úst; — „ach, jak je to vlastně pořád totéž,“ žasne stařec a cítí, že takto je všechno rázem mnohem jednodušší, ale zároveň strašnější a nepochopitelnější, toto nekonečné vyměňování kukly, příprava k vzletnutí záhadného motýla... A rázem chápe, že čas je mukou bytostí padlých, strašlivým trestem zatracenců, věcí neznámou v končinách věčné blaženosti. A v tomto okamžiku podivného rozsvícení, na samém pokraji neznámých světů, když mu už padala z očí mžurka lidské slepoty, uslyšel najednou svůj smích — hlučný, neutišitelný smích, který zněl snad už dlouho předtím, nežli jej zpozoroval, podobaje se chvílemi šelestu měsíčního světla; ale hned potom vybuchl v rozpustilý chechtot, kterým se třásla starcova dlouhá brada a jeho vetché údy se klepaly — přišerná podívaná pro toho, kdo by byl spatřil tuto schoulenou postavu v bílém prádle, s lebkou prorážející obalem kůže v podobě umrlčí hlavy, a zaslechl tento nevysvětlitelný smích, tryskající z nesmírné převrácenosti věcí, z náhlého pochopení lidského omylu; smích, po kterém už není dovoleno chodit dále po této zemi...

„Ach, jak jsem se napálil!“ koktal strašlivý stařec uprostřed rouhavých výbuchů; ale pak najednou umklk, brada mu spadla

na prsa, oči obrácené k nekonečnosti oblohy byly zase plny bludného svitu odražených hvězd; a stařec, pohlédnuv na své hubené ruce, uvědomil si s úlekem: „Ach, vždyť jsem to já sám...“ A schýlil bílou hlavu a modlil se horoucně, aby mu bylo odpuštěno neslýchané bláznovství jeho života i jeho zpupný smích...

Chalupa stála bílá v měsíčním světle a dědina, za noční prázdnoty vždycky znovu se k sobě vracějící, čekala na tajemné rozuzlení. Stařec šel zvolna pod stromy, které sám sázel před padesáti lety, aby ulehl na lůžko svých bezesných nocí, očekávaje, až se mu zavrou oči posledním spánkem této země; spánkem, z něhož se procítá už jen k poznání hrozné skutečnosti.

Cesta na jitřní

Bedřichu Fučíkovi

Tma té noci byla podivně živá, prostoupená prýštěním tajemného světla. Byla tichá jako po nějakém otřesu, proniklá blažeností záhadné spoluviny. Jasnost andělských křídel našeho dětství v ní zanechala nehasnoucí stopy.

Krajina byla protkána neviditelnými drahami, po kterých se pohybovaly tmavé postavy, sotva hustší nežli okolní vzduch. Nechávaly za sebou zachumlané dědiny a putovaly takřka nezvučně po umrzlých cestách, bělajících se v slabém odrazu hvězd, k onomu místu, které bylo středem této noci.

Cyril Nedoma šel vedle své matky po cestě svých dětských let, po úzké silnici mezi holými stromy, spojující Přísenice s vesnicí, v níž byl farní kostel. Vpravo vlevo ležela ve tmě pole pokrytá sněhovým popraškem, stále táž v střídání ročních dob, přecházející z otce na syna, z pokolení na pokolení. Ležela tiše v mrazu a ve tmě, černá a holá, ačkoli se na tomhle místě zjara vlnilo obilí s hnízdem skřivánčím, ačkoli kousek dál našli jednou v žitě mrtvého tuláka (pochovali ho potom beze jména), ačkoli tam a tam (kolik je tomu let?) přepadly Stázku Roubalovou při sečení porodní bolesti, a pochovali je potom oba, matku i s dítětem... Pole ležela mlčky ve tmě, dnes jako loni a jako předloni,

jako před desíti i před sto lety. Kolikrát už byla přeorána, kolik šlépějí, kolik slz a kolik kleteb, kolik tajných hříchů bylo zahrnu-
to do jejich brázd! Jaká síť osudů záhadně spletených zatahuje
tento kraj, kolik tváří, mužských i ženských, mladých i starých,
kolik rukou, které hnětly tuto hlínu, které ji tiskly k srdci!

Cyril Nedoma slyší zvuky svých kroků i kroků matčiných,
a z dálky (daleké? nedaleké?) k němu zaznívají tytéž kroky, jenže
o dvacet let mladší, kroky dítěte a mladé ženy; a ty zvuky jsou tak
známé, tak skutečné, kdežto dnešní chůze je tak nepravděpo-
dobná, tak neuvěřitelná! Jak se to stalo? Kdy uplynulo těch dva-
cet let, které učinily z dítěte muže a z mladé ženy málem stařenu?

Je v lidském životě jistá mez, která rozděluje věk raného mlá-
dí, věk hledící kupředu, nepočítající dny, věk nadějí a očekává-
ní, věk neodpovědný a prozatímní, věk, kdy se ustavičně těší-
me, že nás čeká v budoucnosti něco rozhodujícího, slavného
a krásného, a věk první zralosti. Mládí je přes svou sirobu, přes
své smutky věkem bezstarostným, žijícím pod přístřeším minu-
losti, avšak najednou přijde chvíle (nevíme nikdy přesně, kdy
vlastně nastala) — chvíle, kdy si uvědomíme, že stojíme sami
tváří v tvář skutečnosti, že musíme vzít břímě svého života na
svá vlastní bedra, že se už nemáme na koho vymlouvat, proti
komu se bouřit, a nic slavného a krásného že už nás bezpochy-
by nepotká. Co jsme promeškali, zkazili a pošpinili, to zůstává
promeškáno, zkaženo a pošpiněno. Jizvy, které jsme si utržili,
ponese s sebou až do hrobu, až na věčnost.

Kroky zvonily o umrzlou silnici a Cyril Nedoma je poslouchal jako kroky někoho druhého. Jejich rytmus i spád mu byly
známy, velmi známy, vždyť ještě loni zněly vedle něho po této sil-
nici, uprostřed těchto polí; týž holý šípkový keř trčel tady u toho
příkopu, vpravo na svahu se tměl v paprscích hvězd týž pruh
lesa a z brázdy se vzneslo s týmž poplašným křikem hejno ko-
roptví, když zazněl vedle Cyrila hlas, který slychával od svého
dětství, hlas v té chvíli docela samozřejmý.

Cyril sebou trhl a strnul ohromením, když uviděl vedle sebe
prázdné místo. Pohlédl tázavě na druhou stranu, kudy šla matka,
a ta k němu také otočila hlavu a Cyril poznal, že myslí na touž věc,

že také slyší kroky toho, který tudy s nimi loni šel, a letos už nejde. Viděl i potmě, že se jí oči zalily slzami, a odvrátil zase hlavu.

Jak se jim v posledním čase stala důvěrnou tvář smrti! Věru, mohli se dosyta vynadívat do jejích očí, obrácených v sloup a odrážejících už vidění nicoty. Mohli si vtisknout v paměť tragický pohyb ruky, směřující ustavičně k čelu, jako by chtěla rozehnat tmu, která se kladla mezi duši a drahé věci tohoto světa!

Jaká prázdnota se okolo nich udělala! Jak stáli uprostřed ní obnažení, jako terč zdaleka viditelný! Jak se chvěli v tajemném průvanu, očekávající nové navštívení!

Cyril pohlédl kradmo na drobnou postavu té, která šla vedle něho, rýsujíc nachýlením hlavy posuněk odvěké pokory.

Jeho matka! Ožívají v ní také zasypané vrstvy času, žije v ní ještě malé děvčátko, hopkující v zahrádce okolo záhonků a trahající u plotu kopřivy housátkům; vzpomíná si ještě na onen pohled, kterým tenkrát viděla barvu oblohy a zeleň stromů a bělost pěšin? Z jaké dálky se nyní asi dívá na onen kout, který byl rájem jejího dětství, na ona dvě okénka plná muškátů a na vlahost stínu pod stromy vedle potoka? Je to asi svět podobný jeho vlastnímu světu (vždyť je to jeho matka!), jenže trochu posunutý, lámající světlo v jiném úhlu, poněvadž každá živoucí bytost je jiná, ačkoli jsou všechny naroubovány na tajemnou jednotu. Ach, ten svět má jistě jiný přísvit; vždyť je zjizven a roztrhán tolika ranami, které jeho, Cyrila, nepronikly! Jak si představit srdce panny, která se mění záhadným přechodem v ženu a v matku, jak má muž pochopit tajemství jejího studu a její lásky, jak pochopit její vztah k dětem, tvorům vyšlým z jejího těla! Jak si představit, co asi cítí matka, když jí poprvé pohlédnou do očí dvě oči nově narozené, oči nového člověka, oči jejího dítěte! A co se děje v jejím srdci, když drží své děcko v náručí a vidí, jak mu modrají rty a jak se mu tělíčko napíná smrtelnou křečí! Kdo může pochopit, jak vidí matka své děti, jak vidí rozkvétat jejich duši, jak pozná, chřadne-li žalem nebo je-li nemocna skrytým zlem!

S kým to jde v této chvíli po této silnici? Odkud k ní přišel tento dospělý člověk, jakými světy bloudil, jaké krajiny žijí v jeho zraku?

Její syn! S jakými lidmi se zkřížily jeho cesty, či otisky mu zůstaly v duši? Jakými zármutky se obtížil?

Cyril Nedoma na sobě cítí stopy těch setkání, cítí se obalen svým vnějším zdáním, které nastavoval lidem, jako mnohonásobným krunýřem, jež nyní ze sebe strhává, neboť tváří v tvář tomuto kraji musí mít svou pravou podobu, tak jako před Bohem. Vleče po této silnici, k Betlému své farnosti, všecky své porážky, své zrady, všecku svou hanbu, svou hořkost, všecky své pohmožděniny, všecku svou lítost pro tolik marných a pošetilých slov, která jsou už nenapravitelně vyslovena, všecky křivdy, které utrpěl a kterých se dopustil; vleče to přetěžké břímě po cestě svého dětství, bok po boku své matky, jediné bytosti na světě, která by to všecko pochopila a která by mu odpustila — jediné bytosti na světě, která by mu všecko odpustila. Bohužel, jeho ústa jsou zamčena, a žádná moc na světě by je nedovedla otevřít.

Kus vpředu, na návrší, se najednou objevilo světlo, osvětlující oblouk brány. *Ave, maris Stella!* je tam napsáno zlatými písmeny nad gotickou soškou Panny Marie, vzpomněl si Cyril a rozhlédl se po kraji, který se rozprostíral pod návrším jako jezero tmy. Ale noční ticho bylo čím dál tím živější, ruch kroků na zmrzlé půdě byl čím dál tím hlasitější a černé obrysy lidských postav houstly na všech stranách, jako by se vynořovaly ze země. Cyril s matkou předešli několik těch postav, tmavých a mlčenlivých, obklopených svým tajemstvím, známým jenom Bohu, a nepoznali jich. Kdo ví, snad to byli jejich sousedé, snad lidé z farnosti docela cizí, lidé docela neznámí — jenom jejich tváře prosvítaly podivnou bledostí a zdálo se, že z nich vychází zvláštní tichý smích, pronikající rouškou jejich tajemnosti, smích nepochopitelně ironický...

Cyril pohlížel s hrůzou do těch tváří, které míjel, a na paměť mu přicházela jména lidí dávno zemřelých, sdružená s nenapodobitelným posunkem, s nenávratným přízvukem hlasu, se vším, co se už podruhé nevidí. Zdálo se mu, že ten stařík v beranici a s holí, který tluče silně do silnice podpatky s podkůvkami, je nebožtík Ztratil, co umřel před lety v pastoušce — Cyril tenkrát ještě ani nechodil do školy, ale pamatuje si, jak se říkalo,

že ho snacha umořila hladem —, ta žena v černé šále okolo hlavy, jdoucí tak zpřímá a hrdě, to je dcera sedláka Nechleby, která si vzala navzdory rodičům nádeníka Šimu a která potom umřela v blázinci, ten vysoký ramenatý obr v botách s holíčkami, to je Josef Roubal, o tom se šuškal, že měl dítě se svou vlastní dcerou, kterou potom našli utopenou v rybníku...

Čím více se blížili k farnímu kostelu, tím bylo těch postav víc, hrnuly se odevšad cestou necestou a byly blízké a zároveň tak daleké, tak neproniknutelné. Scházely se ze všech devíti osad farnosti, až se celý kraj hemžil těmito tajemnými poutníky, kteří si vypůjčili tváře živých, proměňující své živoucí potomky v stín a v prelud, a Cyrilovi se zdálo, jako by se někdy rozdělovali v několik postav a pak zase splývali v jednu. Na návrší nad kostelní branou hořelo světlo nad jeslemi Novorozeného a po cestách uprostřed polí přitékaly nové a nové proudy tajemných příchozích, dětí tohoto kraje, který se proměnil v jediný kraj země, v krajinu betlémskou, v údolí radostného poselství. Tato cesta, po které šel Cyril s matkou, cesta jeho dětství, byla cestou jedinou, cestou všech duší, cestou vedoucí do věčnosti. Tato úzká venkovská silnice s nízkými stromy po stranách, vroubená chumáči zvadlé trávy, tato tichouňká cesta, poznamenaná jeho dětskými šlépěji, byla najednou povýšena nade všechen čas, stala se Cestou.

Cyril Nedoma už neslyšel kroky, slyšel jen šumění vzduchu proráženého pohybem nescíslných postav, které letěly nad zemí nedotýkající se půdy; a když se znenadání ohlédl po své matce, ztuhl úlekem, neboť se mu zdálo, že se mu zatím také proměnila v jednu z těch záhadných postav bez váhy a beze stínu, polo-temnou, poloprůsvitnou, šelestící tichým ironickým smíchem.

Vykřikl, a ačkoli ten výkřik slyšel jenom on sám, vyšinité věci se ihned vrátily do své obyčejné polohy.

„...víš, bylo to pod tou starou jabloní, co stála v dědečkově zahrádce u samého plotu,“ řekla matka, dokončujíc jakési vypravování.

Matka a syn na sebe ve tmě pohlédli a usmáli se. „Tak se poznáme, až procitneme nadobro,“ pomyslí si Cyril.

Než se nadáli, byli u brány a vstoupili do kostela. Třpytil se všecek stříbrem jinovatky a zdravé tváře venkovanů, zalité světlem, neprozrazovaly nic ze své nedávné proměny. Cyril však byl ještě všecek proniklý vanutím nezemských míst, a když od oltáře zaznělo „*Christus natus est nobis*“, vhrkly mu do očí slzy a srdcem mu projelo sladké uštknutí.

Letnice

1

Prokop jde úvozovou cestou mezi obilím, po prachu zvlhlém od nočního chladu. Mine kříž v travnatém cípu pole a sedne si na kámen potažený zelení, který ční ze země pod lesem. Má před sebou kus krajiny vyhloubené jako dlaň, se zdviženou obrubou pahorků na obzoru, zprotínané řadami stromů podle cest. Vesnice se vrství terasovitě pod kostelem, který nepozbyl opevněného vzezření, a vlevo uprostřed polí, v proláklince okolo rybníčku, se šedají střechy jiné vsi.

Země se třpytí v rose a karmínové krůpěje polního kvítí vlhrou písni ptáka, který se zajíká v oblacích horoucností a něhou.

Pak se nad Prokopem zavře lesní chlad a stín. Potok s čirou vodou a s kamením na dně se hrne přes cestu a dělá tůň pod břehem, kde stojí kaplička nad studánkou. Ve svahu mezi vysokými kmeny se hýbají stíny žen lámajících chraští. Suché haluze dávají rány, jako když se střílí z pušky.

Potom se cesta setmí a zvlhne, stopy kol a lidských nohou se tratí. Les stojí strnulý a šerý v ranním tichu a prudce voní. Prokop najednou stojí sám a sám uprostřed lesní pustiny, obklopen nehybnými velikány a prohlubní ticha.

Hrouží se do ní níž a níž, až mu naskakuje husí kůže. Chřípím mu proniká pach trouchnivějšího dřeva a kořenité vlhkosti, jako by se mu otvírala místa, kde klíčí v skrytu símě.

Najednou se zdvihne z hlubiny ticha šumot, jako když se vzbouzí vítr. Zní to mohutněji a mohutněji, blíží a blíží, hučí to v korunách jako dech mocných prsou, ale stromy se nehýbají.

Prokop udělá ještě několik kroků, a stojí užaslý. Pod nohama se mu otvírá sráz, vrcholky stromů se rozstupují a dole se objevuje řeka. Teče prudká a kypící mezi lesnatými svahy, hrne hlubokým korytem spousty zelenavé svěžesti a vzbouzí v lesních varhanách ozvěnu své bohatýrské písně.

Prokop už sedí na pařezu v polovici břehu a hledí do vody. Obnovuje se ustavičně, žene se dál a dál, nenávratná jako čas. Její hlas stoupá výš a výš, je slavný vším, co zahubila, vším, čemu vymlela hrob.

A člověku stačí vzpomínka na kteréosi vrznutí vrátek, na něhu kterýchsi očí, na prudkost jednoho polibku, aby se v něm zdvihla stavidla slz. Stačí si pomyslit, že už neuvidíme něčí tvář na této zemi, aby se nám srdce trhalo vedví.

Voda plyne bystře mezi břehy, proud chladného živlu, plný vírů, plný skryté síly. Místy se vlní a převaluje, jako by koulela mrtvoly.

Prokopova krev se probouzí rytmem živlu deroucího břehy. Vstane a vdechuje plnými plícemi nádhernou čistotu zelenavých vod.

2

„Prokope, já ti něco pošeptám!“

„Prokope, já ti taky něco pošeptám!“

„A já taky, Prokope, já taky pošeptám!“ Kryštofovy děti se tahají o „strejčka“ a každé mu chce něco pošeptat.

Prokop se nahne nejprve k Jiříkovi a chlapec mu šeptá: „Prokope, ty už u nás zůstaneš, vid’?“ Odpoví mu pohlazením a něčím, co může být ano i ne.

Pak se shýbne k Aničce: „Prokope, máš radši mne, nebo Josefku?“ Odpoví jí pohrožením a pokrčením ramen.

Josefka je ještě tuze malá, aby k němu dosáhla, a tak ji vezme do náručí. Děvčátko mu přitiskne měkkou pusinku k uchu a dělá: „Pšpšpšpš...“

„Ale vždyť ty mi nic nešeptáš, Josefko!“

Děvčátko se k němu zase nahne a dělá pšpšpš...

„Prokope, víš, ona neumí šeptat! Ona myslí, že šeptat, to je jako říkat něco, čemu není rozumět...“, smějí se děti.

Josefka se stydí a schovává se mu na rameno.

„Nic si z toho nedělej,“ těší ji Prokop, „lepší je mluvit nahlas než šeptat;“ ale pak se neubrání, aby nevybuchl na celé kolo.

Na Kryštofově dvorku roste v koutech lopuch a vedle plotu si udělaly děti zahrádku. Každý tam má svůj záhonek, a Josefka také. Jenže, chudák, neví, že nic neroste bez kořínků, a strká do hlíny pampelišky a sedmikrásky, tak jak je utrhne na mezi.

Zatímco se děti zabývají svými motyčkami, sedí Prokop na pařezu pod hruškou a pozoruje chvění stínu na vlhké zemi.

Nechává plynout čas bez lítosti, nemysle na zítřejší den. Přišel sem jako trosečník a je překvapen, že se zdi okolo něho nekymácejí. Jeho skrytá pohmožděnina mu působí v tomto červnovém ovzduší lehké opojení, tak jako víno, jehož žár prolíná útroby teprve za chvíli po požití.

Běhá po krajině od rána do večera, zná otlučená boží muka na rozcestí a chalupu v lesním úvale, která má jenom polovinu střechy a zdála by se opuštěná, kdyby nebylo psa na řetěze u rozpadlého pilíře a dřeváků na schůdcích u potoka. Byl u jezírka mezi sečemi, nehybného v poledním tichu pod povlakem vodních travin, a zahlédl tam mezi kmeny bledé tváře cikánů s horečnými očima.

Zná lidi ze vsi i z okolí, kteří mají svou legendu, vousatého hajného, sedávajícího s puškou mezi koleny a s hroznými očima na kraji lesa, staříka rouhače a člověka, kterého „hledá boží blesk“. Šero starodávné balady tu ještě leží v koutech a sem tam pučí svobodná duše podivné vůně.

Děti pohlédnou chvílemi po očku na Prokopa a zase si hledí svého. Nikdy ho předtím neviděly; přišel onehdy s tatínkem a rozložil si nahoře v pokojíčku knihy. „Tak, děti, tady vám vedu Prokopa,“ povídá tatínek; „ať na něho moc nehartusíte!“ Děti si ho okoukly a hned poznaly, že se s ním dá mluvit.

Bylo jim vhod, že Prokop nemusí ráno do školy jako tatínek a že vlastně nemusí nic dělat, kdyby nechtěl. Bylo jim hned jasné, že když je někdo Prokopem, tak je Prokopem, a to stačí; už nemusí být ani panem Kožouškem, co spravuje střevíce, ani panem Liškou, co roznáší poštu, ani panem správcem, co chodí po poli ve vysokých botách.

Ó, Prokop je rozumný člověk! Nic se nediví, když mu Jiřík řekne, že jejich budík dělá „Karle, Karle“ nebo že kukačka má modrý hlas. A nezdráhá se, když od něho chce Anička pohádku o mluvící rybičce.

Prokop je zabrán do hry stínů (zelenavý stín, prostoupený sluncem, na hlině měkké pod bosými chodidly), ale přitom hledí také po očku na děti. Chlapcovy oči jsou vážné a upírají se dovnitř, kdežto děvčátko už sleduje zrcadlení svého obrazu v cizích zornicích. Josefka je malý chumáček něhy.

„Prokope, pojď se podívat na mou třešničku!“

„A na můj karafiát!“

„A na mé ‚cosi‘!“

Prokop je sehnut nad dětskou úrodou, a vtom vrzne branka, Kryštof jde ze školy. Po schůdcích od kuchyně přiběhne Kryštofova žena Julie a všichni tři se dívají na Josefčino „cosi“: dva neurčité lupínky jakési trávy.

Žebříňáky ověncené lipovým listím zmizely za cípem lesa a Kryštof s Prokopem zůstali sami na silnici. Chvílemi ještě bylo slyšet výskání dětských hlasů a klapot kol, a pak už cvrkal jenom cvrček v žitě.

„My si nadejdeme tudy,“ povídá Kryštof a máchne holí přes pahorky.

Bylo vlažno, vzduch voněl obilím a zrající trávou. Žito stálo vysoké a přímé podle mezí a na jeho klasech se bělaly trásničky květu.

Nachylovalo se k večeru. Chraptivý hlas chřástalův zněl sytostí lánů a dobrotou země.

Ti dva chvíli mlčeli. Silnice se před nimi vinula bílá a tichá a klikatila se důvěrně, jako by se chtěla polaskat se zemí a obejmout jí co nejvíc. Její bělost svítila měkce ve vzduchu, který ještě nebyl soumrakem, ale jehož průsvitnost už nepocházela od slunce. Barvy chrp a vlčích máků v něm tryskaly čerstvě a vlhce.

Taková chůze usmiřuje. Únava údů se tlumí a srdce je proniklé tichem. Chtělo by se jít a jít a nevrátit se už tam, kde nás čeká cár včerejšího života.

„Nevím, co bych si počal, kdybych jednou ochroml,“ povídá se smíchem Prokop. „Víš, Kryštofe, takhle si člověk vyjde na vandr, když neví kudy kam, přejde devatery hory a umyje se v sedmi potocích, zastaví se sem tam v nějaké hospodě a vyslechne moudré průpovědky našeho lidu, a než jsou prošlapány dvoje podešve na střevících, obroste srdce korou.“

„Chápu, o čem mluvíš,“ odpovídá pomalu Kryštof a nACPává si čibuk. „Ty se, Prokope, bojíš volit jednou provždy a bez odvolání. Nemáš nikdy jistotu, že je to tentokrát to pravé a že to zkrátka musí být. Máš strach, aby ses jednou volbou nevyloučil z druhé. Chtěl bys být všude najednou —“

„— a nejsem nikde, ne?“ smál se Prokop. „Kdo ví, snad na to zajdu. Víš, Kryštofe, jsem jako cvrček pod mezí. V létě si hude, čichá k mateřídouškám a cucá rosu, ale v zimě se škrabe za uchem.“

„To by nebylo tak zlé,“ na to Kryštof; „jen kdybys jednou najisto poznal, že jsi cvrček, a odhodlal ses být nadosmrti cvrčkem...“

„Ty mi šlapeš na kuří oka, Kryštofe. To je to, že se mi někdy nechce být cvrčkem... Jsem závistník a nenasyta a mým choutkám není konce.“

„A tak nevycházíš z lítosti a marného toužení.“

„Ano.“

„A to je tvá přirozenost.“

„Pěkně děkuji.“

Oba přátelé se dali do smíchu. Ale hned zase zvažněli a šli chvíli mlčky.

„Poslouchej, Kryštofe, nemysli si, že nevím, co to je, když se ti najednou přenese střed světa do něčích zornic a nic nemá pro tebe smysl, neodráží-li se to v jejich zrcadle. A když ti ty zornice zhasnou, svět je slepý.“

„Ach,“ řekl Kryštof mezi dvojím zabafáním a díval se jinam...

Pak po něm pomalu otočil oči a řekl:

„Cos mi tu před chvílí povídal, znám možná tak dobře jako ty. Po všech vás, cesty, po všech bych se chtěl rozběhnout, napsal jeden básník, který byl slavný za našich mladých let a který se k stáru přездěl ‚placícím faunem‘... Jenže přijde čas a člověk ucítí, že musí vzít chomout na ramena a vybrat si jednu z těch cest. Člověku se nechce kvést naplano a povívat světem jako suchý list.“

Prokop má tu chvíli před sebou vážné oči Kryštofových dětí a cítí na uchu měkkou pusinku Josefčinu: pšpšpš...

„Ale já povívám světem jako suchý list.“

Kryštof neodpověděl a zas šli chvíli mlčky.

„Je zdrávo pomyslit si občas,“ ozval se potom, „že všecko je na světě marnost a trápení ducha...“

Prokop neřekl nic.

Silnice se zatočila kolem skály, pod kterou šplouchala říčka s pravěkým jménem. Vedl přes ni můstek a končil se před prahem stavení s věncem nade dveřmi.

Kryštof se obrátil k Prokopovi a pohnul výmluvně rameny.

Z chodby byly otevřeny dvoje dveře: za jedněmi otáčela mladá žena při kahánku máselnici a za druhými bylo tma. Sedli si ke stolu u okna.

Přištrachal se člověk v dřevácích, jehož tváře nerozeznávali.

„Dobřej večír! Přejou si pánové udělat světlo?“

„Ale nechte to, pantáto,“ povídá Kryštof, „však si trefíme potmě do huby.“

Přinesl jim po džbánku a oni se napili s velkou chutí.

Říčka šplouchala venku pod skalou; mladá žena nechala máselnice a dala se do uspávání děcka.

„Tak co je nového, pantáto?“ ptá se Kryštof.

„E, to víte,“ odpovídá strýc ze tmy; „semhle támhle, jedno pomine, druhé nastane, a než se člověk vzpamatuje, má hlavu plesnivou jako jabloňku.“

„To je vaše dcera?“

„Mhm. Muž jí umřel, a tak teď zas musím dělat já hospodáře. Jenomže se už v tom světě nepoznávám. Co bývalo za mých časů bílé, je teď černé...“

„Tak, tak,“ přisvědčuje Kryštof.

Mladá matka zatím dozpívávala svou písničku, oba přátelé dopili a dávají hospodskému dobrou noc.

Když přešli můstek a vkročili na cestu, všimli si najednou, že za sebou táhnou po dlouhém stínu.

„Eh, ty!“ povídá Kryštof a obrátí se po měsíci, který stojí na nebi jako hlávka zelí...

V lese měli pruhy bílého světla za potoky a černé stíny kmenů za závory. Všecko bylo nepřirozeně strnulé a vyjevené.

„Řekl bych, že někdo cení holé čelisti,“ povídá Prokop.

Minuli dvě doliny a trojí rozcestí. Kraj byl plochý, vlevo od cesty les a vpravo mokřinatá luka s černou zdí stínu v pozadí.

Sotva udělali několik kroků, ucítil Prokop podivnou tíseň.

„Co je to tady?“

„Nic, pustina,“ odpovídá Kryštof málomluvně.

Vskutku, nebylo tam nic; podivná plochost, prázdnota, mrtvé ticho.

„Kam je odtud nejbliž?“

„Nikam, je odtud všude stejně daleko.“

„Aha.“

Udělali spěšně několik kroků — „abychom byli některému místu blíž,“ myslí si Prokop.

„Slyšíš je?“ ptá se ho po chvíli Kryštof.

„Ano, žáby,“ na to Prokop, ale vtom už se mu zdála otázka Kryštofova méně obyčejná.

Hlasy žab, známé ze všech rybníků a louží a znějící někdy lahodně do polospánku, měly tady podivnou podobu: byly suché a rozkráplé a zněly vztekle.

„Jakživ jsem neslyšel takhle kvákat žáby,“ povídá Prokop. „Řekl bych spíš, že to staré baby napodobují hlasy ropuší.“

Chvílemi to byl řev, kterým zaléhaly uši. Doráželo to zuřivě a stupňovalo se to v nesouladu strašlivém a vpravdě velkolepém.

„Jak jsou vzteklé, jak jsou vzteklé,“ opakuje Prokop. „Nezdá se ti, že někomu vyhrožují, že se chtějí pomstít?“

Kryštof jde pozorně a soustředěně.

„Jsou to ženské hlasy,“ uvažuje Prokop. „Jsou to hlasy starých čarodějnic, které byly v mládí nevěstkami plavých a hladkých těl. Jsou to hlasy královen, které se oddaly lokajům a byly pak od nich opuštěny pro poběhlice. Jsou to hlasy panen, které smilnily s obludami.“

„Při tomhle křiku chápu,“ ozval se Kryštof, „že peklo nenávidí Boha a všecko živé.“

„Ano,“ řekl Prokop; „pro nic za nic; protože je odsouzeno k nenávisti.“

„Tyhlety hlasy byly jednou plny vášnivé něhy, zněly mazlivě a dětsky, byly horké studem a žádostí, prorážely jediným záchvěvem své melodie srdce nejhrdější.“

Cesta se zase hroužila do lesa. Oba noční chodci se zastavili a ohlédlí se na travnatou pustinu. Byla nehybná, ani stín ji nepřerušoval, jenom ten nelidský řev a nahoře veliký a hrozný měsíc. Obrátili se rychle, jako by se báli, že budou potrestáni za svou zvědavost, a nepromluvili, dokud se jim neukázaly na stráni terasovité domky s kostelní bání nad korunami stromů.

„Brr, pořád mi to zní v uších,“ povídá Prokop, když docházeli k první chalupě. „Už jsem myslel, že se odtamtud nedostaneme.“

„To je rub spanilosti, která nás tolik dojíhá,“ řekl Kryštof.

Když přišli do vsi, ležel ještě na silnici pruh světla ode dveří hospody.

„Pojď, Kryštofe, nemohu se z toho vzpamatovat!“

Všecko se za ten měsíc změnilo: tytam byly nesmělé a něžné barvy jara, bledá zeleň listí a trav, tlumená vůně fialek a jabloní. Slunce bylo jako tekutý kov, vlčí máky oslepovaly oči a z polí vanulo mdlým dechem chleba a zrající slámy.

Děti běhaly po dvoře jen v košíkách a Prokop padal ospalostí. „Maminko, Prokop teď nějak málo slyší,“ stěžoval si Jiřík Julii.

Kryštof a Prokop se chodili večer koupat do řeky a vraceli se až k půlnoci, kouřice cigarety. „Jenom aby to nějak špatně nedopadlo,“ povídá Kryštof, rozhlížeje se po nebi potaženém mléčnou mlhou. Vzduch se chvěl neúnavnou písni cikád.

Ráno šel Kryštof naposledy do školy. Prokop byl celé dopoledne u řeky, z které vyrůstaly den ode dne nové balvany. Tráva na cestách byla spálena a v zemi zely trhliny, že by jimi dítě prostrčilo pěst.

Když se k poledni vlekl rozžhaveným prachem k dědině, všiml si modravého stínu nad západními pahorky.

Kryštof seděl bez košile na kamenných schůdkách a chladil se.

„Mně se zdá, že dnes uslyšíme kanonádu,“ povídá Prokopovi místo pozdravu.

Ke třetí hodině se už natahoval od západu veliký šedomodrý jazyk, ale obloha kolem dokola byla modrá a nevinná jako oči andílků. Prokop viděl ze svého okna lidi na panském u lesa, jak shrabují do kupek jetel. Právě přijel pacholek s koňmi a mihotání plíšků na jejich postrojích se tvrdě odráželo od pozadí čím dál tím temnějšího.

První zahřmění bylo krátké a vzdálené, ale obloha už rychle černala na všech stranách. Slunce ještě vystřelilo zpod okraje tuhého příkrovu několik ostrých a palčivých šípů a zhaslo.

Byla chvíle dusného ticha. Najednou se nebe roztrhlo dlouhým klikatým bleskem a zároveň s hrozivým zapraščením zařinčela skla v oknech a v stromech zavyla vichřice. Na okamžik zmizela náves v mračně prachu.

Blesk stíhal blesk a nebe se trhlo nad hlavou se zvukem prašticích lebek. Stromy se strašlivě bránily vichru, který je vyvracel.

Konečně se provalily boží hráze a náves před okny byla ve chvílce jediným jezerem.

Když přišel Prokop dolů do pokoje, tiskly se děti k matce a byly bledé jako stěny. Kryštof stál kousek od nich, rty měl zaťaty a díval se pevně do okna, trochu vzhůru. Byl také bledý, ale klidný.

Najednou zařinčela okna, jako když do nich hodí hrst kamení. Kroupy! Pán Bůh s námi!

Bylo je vidět odsakovat od země a ode zdí jako hráchy. Nejprve na jednom, pak na druhém okně se objevila dlouhá svítivá rýha.

Prokop jako by se byl znenadáni na okamžik zapomněl: když zase začal dýchat, měl oči plny fialového světla a prsty mu brněly. V uších mu docela zalehlo. Julie byla na kolenou a tiskla k sobě děti oběma rukama. Kryštof se shýbal nad nimi, ač ho Prokop neviděl hnout se z místa.

Bouře odcházela mumlajíc. Po návsi se hrnuly proudy žluté vody, plné listí a ulámaných větviček. Panský pacholek před sebou hnal prázdné koně a od ucha mu tekla po tváři červený pramínek. Lidé vybíhali s pytli na hlavách a hráběmi dělali vodě cestu, aby jim netekla pod vrata.

Kryštof otevřel okno a dveře; do pokoje se vrhnul čerstvý chlad a nahořklá vůně rozsekaného listí a poraněné kůry. Všichni si zhluboka oddechli.

Chodili chvíli sem tam a mluvili zajímavě, zadržující zrádný vzlykot, který se jim zničehonic dral do hrdla. Julie šla dvakrát do kuchyně, a než tam přišla, pokaždé zapomněla, co chtěla.

Najednou pohlédli užasle na Kryštofa: ukazoval do okna a povídá: „Koukejte ho, sysla!“ A hle, venku stál člověk s radostnými modrými očima a se smrkovou větvíčkou za kloboukem. Byl docela suchý a vůbec vypadal, jako by neměl o bouře ani ponětí.

„Ty holomku, u vás nepršelo?“ ptá se ho Kryštof u branky. Ale ten druhý místo odpovědi ukazuje svou větvíčku a povídá: „Človče, tímhle tím je v lese nastláno, jdi se schválně podívat.“

Kryštof vede hosta dál. „A teď nám konečně pověz,“ vybízí ho, když už jsou usazeni okolo láhve, „jaks to proved s tou bouřkou.“

„Člověče, vlez jsem do takové díry nad Prátní,“ povídá Antonín; „je to jenom taková puklina ve skále, taktak že jsem se tam protáh. Ale ani bys neřek, jak mi tam bylo dobře: ani na mne nekáplo.“

„A neslyšels bít hrom?“

„Člověče, jako zemětřesení! Jaktěživ jsem neslyšel takový kravál. A ty stromy, co ty dělaly! Jak to hučelo a praštělo! A lámalo se to jako sirky. Učiněný soudný den!“

„A když bylo po tom, tys hezky vylez, otřepal ses a teď jsi tady! Mám z tebe radost, ty sysle!“

„Pojďte, mládenci,“ povídá Kryštof, když chvíli poseděli, „podíváme se trochu na svět.“

Musili přeskakovat strouhy žluté vody a sem tam u zdi se ještě bělala vrstva krup. Přes silnici u kostela ležela veliká lípa jako zabitý obr. Vyvrácené kořeny trčely vysoko do vzduchu.

Na pěšinách za vsí potkávali sedláky se svaštělými čely. „Někdo už nemusí ani žnout,“ povídají.

Země je tichá a trochu smutná. Její dychtivost je ukojena, její žár je uhašen. Její touha vyzývala blesk a její zelené šaty jsou roztrženy shora až dolů. Mlčí a tiše dýchá. Jen ta nahořklá vůně tekoucích šťáv a poraněných tkání povívá vzduchem.

V hospodě byla bouřka ve všech ústech. Tam a tam utloukly kroupy jednu ženskou. V Masůvkách sjel blesk do chléva a zabil kobyly a králíka.

„Máme vymláčeno!“ ozve se chvílemi od stolů a ruka zvedá džbánek jako na žalost. Alkohol a horečka z neštěstí rozpalují krev; hospoda za chvíli bzučí jako úl.

Naši přátelé promluvili s tím a s oním, potřásali sukovitýma rukama a šli si sednout do světničky. Na stole byl bílý ubrus a na zdech visely starodávné obrázky. Otevřeným oknem bylo slyšet hrčení vody.

Hospoda už dávno ztichla, jenom po třech schůdcích u „světičky“ padá žluté světlo. Lampa uprostřed ubrusu osvětluje tři tváře prolamované stínem a láhev s třemi pohárky.

Víno je vzácný dar. Nadlehčuje tíhu a vyrovnává porušenou rovnováhu. Snímá člověku mázdru z očí a ukazuje mu v náležitě vzdálenosti běh lidských osudů.

Věci nehybné a příliš blízké se shlukují opodál a dají se obejít a ohmatat ze všech stran. Člověk ví, s kým má co dělat. Má na jednou v ruce páku, kterou se to břímě dá nadzdvihnout a zvážit. Ovládá je úplně. Mohl by si s ním hrát jako eskamotér, nosit je na špici tužky.

Víno je živý pramen přátelství.

„Nic není nad takové chvílky mezi dvěma třemi kamarády,“ praví Kryštof; „to je největší světská radost.“

Čas letí a člověk se v něm točí jako káča pod dětským bičem. Starosti, práce, mrzutosti, únava a ošklivost. Člověk dělá chybu za chybou.

Smrt visí nad hlavou a člověk neví, dožije-li se příští minuty. A přece zas přijde den, kdy sedíš v kruhu dvou tří a jsi šťasten souladem, který je tak vratký.“

„Dobře mluvíš, Kryštofe,“ povídá Antonín. „Člověk většínou nevidí na oči pro pot a pro písek. Musí přijít příval s hromy a blesky, aby prohlédl. Musí před ním blesk rozštípnout strom, aby viděl, jaké krásné věci Pán Bůh stvořil.“

„Ano,“ myslí si Prokop, „třeba mít srdce statečné. Probíhá před námi úžasný děj. Naše bolest je jenom jeden záblesk na krystalu, který otáčí neviditelná ruka. Kdybychom se tolik nebáli o svou kůži!“

„Podívejte se na tohohle klacka!“ směje se Kryštof. „Když jsem ho poprvé potkal, teklo mu mléko po bradě; a teď to má vousy jako starý loupežník a na hlavě pleš.“

Pak si fukli ještě jednou.

Variant

Památce F. X. Š.

Každého tu jítí mrazí,
ale jenom tak se vchází.

J. V. SLÁDEK

Potom poznal, že tentokrát
je to ono, a měl se k dílu.

HRANICE STÍNU

Starý Zavadil umíral doopravdy. Strašlivě zhubl za poslední zimu a mohl jíst už jenom černou kávu a suchý chléb. Pod postelí stály boty, které měl naposledy obuty, když chtěl jít ještě onehdy mermomocí do kostela; nešlo to už, musil se vrátit od poslední habřínské chalupy, hmataje rukama podél zdí.

Co se namluvil o své smrti, co se na ni namyslíl! Když je člověku skoro devadesát, nezbývá mu přece nic jiného než umřít. Ach ano, to se lehko řekne, ale nesnadno udělá!

Ta zeď po jeho pravé ruce až do stropu, prázdná bílá zeď, kterou se tolikrát viděl vynořovat z šedavého úsvitu, po dlouhé probdělé noci, s vnitřnostmi rozdrásanými ustavičnou křečí! Ta zeď tady za chvíli nebude, rozplyne se, rozstoupí jako opona — před jakým divadlem? Ustane hrčení vozů na návsi, kejhání hus a dětský křik, čísi kroky se zastaví pod okny a jeden chodec řekne šeptem druhému: Před chvílí umřel.

Stařec otvírá široce oči, a je najednou zcela při sobě. Umřel! To slovo mu zní v uších a po zádech mu jezdí mráz. Kdo to promluvil? Je bílý den, na podlaze je šikmě narýsován stín okenního kříže. Ve výměnkářské jizbě není tu chvíli nikdo. Snad jsem spal? myslí si stařec a snaží se uhádnout hodinu podle světla.

A vtom si poprvé — poprvé za svých devadesát let — jasně představil, co to je umřít. On, a ne druhý. Přestat být, přestat obcovat s tímto známým světem tvarů a těl, a být vržen do neprozkoumané říše nového jsoucná. Býval zaživa dobrý plavec a věděl, že nechce-li se člověk utopit, musí umět zdvihnout nohy od země a svěřit se zákonům nové rovnováhy. To přece věděl odjakživa a byl to pro něho pohyb tak samočinný, jak přirozené mu bylo odevzdat se do vůle boží, pustit se břehu. A hle, najednou v něm cosi selhalo, cosi v něm začalo ustupovat jako kůň před překážkou. „To je jenom mé tělo, které se bojí,“ říkal si, pokud byl schopen článkované myšlenky. Ale bránil se marně, zákeřný zmatek už zachvátil jeho ducha a všech jeho sil se zmocnil panický strach, tak jako před koncem prohrané bitvy. Ne, ne, nechci! křičel v něm zrádný pud a jeho zesláblé tělo, které už několik neděl leželo bez vlády, se vztyčilo na lůžku, zavrávalo doprostřed světnice a zřítilo se na podlahu jako starý oškubaný dravec s roztaženými křídly...

„Spal, když jsem šla ven,“ šeptala předěšená Maryše Kyla-rova oběma velkým vnučkám, které se zatím ubytovaly ve statku. „Půjdu pro Prokopa,“ ozvala se mladší, ale vtom otevřel stařec oči. „Tak už jsem z výletu doma,“ chtěl říci, ucítiv, že už je zase v peřinách, ale jazyk mu ponejprv vypověděl službu. Zápasil chvíli s neobratným kusem masa, který se mu těžce převáloval v ústech, ale jakmile zpozoroval odraz hrůzy v očích žen, utišil se. „Není asi na mne pěkná podívaná,“ pomyslíl si a zavřel zase oči.

V jeho mysli bylo úplně jasno. Pohled jeho vnitřního zraku byl pozorně upřen na ono tmavé a podezřelé místo jeho duše, kde tušil nepřítele. Bylo to místo, z kterého vycházely pochybnosti a zlé našeptávání: Což je-li tam na druhé straně tma a prázdno?

Ne, nechtěl se dát stáhnout tíhou ubohé přirozenosti, která už nastupovala cestu svého pádu. To nejsem já, kdo se bojí a kdo pochybuje, myslil si. Ne, to nejsem já — to moje tělo cítí zemi... Věděl, že to nejtěžší mu teprve nastává: svléci se ze vši lži a lidské marnivosti; aby na sebe nehleděl s úžasem jako na cizince, až bude stát tváří v tvář skutečnosti a pravdě.

A najednou poznával, kolikery obal ze sebe ještě musí odvinout, než to bude docela on; kolik věcí falešných se ještě krčí na dně jeho upřímnosti, která se lidem zdávala až nadlidsky krutá... Kolik věcí mu ještě zbývá odhodit jako nebezpečnou přítěž... Jaká práce pro pár hodin, které jsou mu ještě ponechány! Vždyť i se svou smrtí jsem hrál divadlo, řekl si, zatínaje zuby a napínaje se jako luk vlnou probouzející se křeče. (Ještě chvíli, Bože můj, ještě chvíli mi ponech světlo rozumu!) Vždyť jsem si ji představoval, jako by šlo o někoho jiného! Půl života jsem na ni myslil a o ní mluvil, a teď ke mně přichází jako znenadání. Devadesát let mi nestačilo na to, abych se na ni připravil. A přitom jsem si myslil, že jsem se dávno všeho vzdal, že jsem všecek napjat k tomu hlavnímu a jedinému...

Ležel natažen pod pokrývkou jako prut a konal práci, kterou nikdo nemohl udělat místo něho: svlékal se ze svého zdání a lidské pýchy, které mají tolik vrstev jako cibule slupek: člověk myslí, že už je u dna, a vždycky je dole ještě jedna vrstva... Svlékal se ze svých starých smutků a urážek, o kterých si namlouval, že ho už nepálí; vzdával se i své samoty a své krutosti k sobě, svých starých lítostí a hněvů, po kterých mu zůstaly v srdci vylouhované skvrny jako po žíravině; vzdal se nakonec svého vlastního obrazu, tajného zrcadla, které v sobě všichni ukrýváme nejhrouběji, a vytrhl ze svého srdce poslední osten zaujetí sebou samým. Všecko z něho musilo být vytrženo, aby udělal místo Lásce, stojící už za poslední stěnou.

Výměnkářská světnička byla sinavá v ranním světle a všechny její předměty nápadně ukazovaly svou nahotu a ošumělost: stůl mezi okny, odřený a s hnědými skvrnami, vycpaná židle s roztrženým povlakem, podlaha s vyhnílym prknem v koutě, pod kterým bylo vidět hlínu. Na stropě nad postelí se tiše chvěla pavučina...

Stařec měl zlou noc, rty a nehty mu zmodraly, ústa zůstávala otevřena a prsa zápasila zoufale o dech. Obě sestřenice, mladá děvčata, kterých Prokop dosud neznal, se nehnuly od lůžka, měly veliké kruhy pod očima a byly strnulé hrůzou z této podívané. Stařec už byl zcela uzavřen sám v sebe a ony nevěděly, vnímá-li ještě co z vnějšího světa.

Prokop Randa seděl v nohách lůžka a hleděl umírajícímu do obličeje. Jak byl k nepoznání zpustošen! Hlava byla vyvrácena dozadu a z vyschlého krku trčel ohromný ohryzek, zmítající se zoufalým úsilím polknout jakési obludné sousto. Chvillemi se zdálo, jako by chtěl nešťastník něco říci a jako by přitom běželo o jeho osud — namáhal se nadlidsky, nadzvedal se s posledním zbytkem života, ale z úst se mu draly jenom kloktavé a sténavé zvuky, při kterých šel na člověka mráz.

„Toto je nahá smrt,“ říkal si Prokop zatínaje rty, a s hořkostí a s hanbou myslel na jisté svoje vyprávění, v kterém z ní udělal příliš ukvapeně svátek. S kým se to rve umírající? Co se v něm děje? To se nedovíme, dokud to nezkusíme sami, a potom to už nebudeme moci nikomu říci. Každého to čeká jenom jednou, až docela na konci, a všechny naše představy a dohady mohou být falešné. Snad je to všechno mnohem prostší, než se domníváme. Ale jaký je asi ten okamžik, kdy je zeď konečně prolomena, a duše najednou vidí?

„Už mu nepomůžeme,“ řekla Maryše Kylarova, klekla vedle postele a začala se modlit litanie za umírající. Svatá Maria, svatý Abeli, svatý Abraháme, svatý Josefe, orodujte za něho! Od nešťastné smrti, od trestu pekelného, z moci ďáblavy vysvobod' ho, Pane! Putuj z tohoto světa, duše křesťanská...

Prokop se svezl na kolena a zavzlykal. Jeho srdce bylo kručeno a mnuto jako v dvou tvrdých a zároveň otcovských dlaních. Vnitřní marnivost a světský zřetel z něho padaly slupka za slupkou. Zahořela v něm žízeň jakési veliké prostoty, přímého a jasného poměru k Bohu, k lidem, ke stvoření. Vždyť není tak daleko okamžik, že i naše zeď se najednou prolomí, a my náhle uvidíme.

Stařec ležel napjat na lůžku a jeho oči, do té chvíle zavřené, zíraly široce do stropu. Pohyby jeho prsou a hrdla se pomalu uklidňovaly a dech vyrážel ostře mezi zčernalými rty, ale byl čím dál tím řidší a slabší. Tvář nabývala zvláštní heroické podoby, v které bylo něco nového, ale zároveň něco známého a vlastního, co se u živoucího člověka objevovalo jenom v jistých okamžicích. To slavnostní, které Prokop Randa, jak se mu právě zdálo,

předčasně a lživě vylíčil, přece přicházelo, ale v průvodu jaké bolesti a hrůzy!

Podivné bylo, že když umírající vydechl naposledy, cítil se Prokop svoboděn a čist. Zápas byl dobojován. Byli v něm všichni účastni, a vítězství nebožtíkovo jim bylo zdrojem nové naděje.

Prokop se schýlil nad mrtvým, a zatímco tři ženské štkaly, klečící na podlaze, zatlačil mu zlehka oči. Pak vyšel ven a všiml si najednou s úžasem, že stromy jsou obsypány čerstvými pupeny. Tu se mu teprve vyhrnul z očí přívál slz.

Stínohra

Náves pod sněhem; ospalá okna, bílé střechy (trochu otálé okolo komínů, s čmouhami sazí), a nade vším šedé nebe. Holá hruška trčí černými větvemi na různé strany, přečnívajíc vrcholkem přes kalenici do prázdna sotva trochu světlejšího.

Okna jsou omrzelá hleděním, zdi unaveny stáním. Den co den tytéž lidské postavy, teď v zimě trochu přihrbené v kožiších, s ušima za zdviženými límci. Kolem poledne trochu dětského křiku; kvečeru, zároveň s karmínovým stínem na sněhu, pronikavé husí kejhnutí, jako když zajede vůž.

Protější vrata se otvírají; vychází z nich zavalitá žena s hlavou zachumlanou v šále, s kabelou v ruce; její muž v železničářské čepici, s dýmkou v zubech, s rukama v kapsách, zpytující pomalu barvu oblohy a pohyby kouře; dvě dívky, jedna vyprovázející druhou; přidržují si pod bradou šátky, chichlají se poskakující a otloukají si špičku pravého střevice o levý podpatek.

Známý obraz, opakující se den co den; kdykoli se pohne klika protějších vrat, kdykoli se jedna jejich půlka oddělí od druhé, objeví se v nich buď žena s kabelou, nebo muž s dýmkou, nebo dvě hopsající děvčata, svěřující si na rozchodnou jakási tajemství. A přece...

Zkus si položit na oči dlaň nebo zamhouřit víčka, anebo zůstaň si třeba s očima otevřenýma. Scéna se najednou mění, jako když někdo vytáhne lampu a vysune zadní stěnu jeviště.

Náves není bílá sněhem, nýbrž zarostlá nízkou udupanou travou; hruška je zelená a kýve zvolna listnatými haluzemi. Dva kluci se drží kolem pasu a snaží se jeden druhého porazit; a už jsou na zemi oba, kutálejíce se po žlutých mochnách a přes ostatné paličky lopuchu. Slunce se odráží od vápence na silnici, od zeleného trávníku, od průčelí protějščího statku.

Vrata se otvírají; je vidět do hlubokého dvora, přes který se úprkem žene slepice s kláskem v zobáku, a za ní kohout. Pes leží u boudy s chlupatou hlavou na předních tlapách; ze dveří u hnojiště trčí udivená hlava telete. Za plotem v zahradě se mírně převalují letní vlny stromů.

Ze silnice se stáčí k vratům fůra obilí, vysoká, široká, pomalu se kymácející. Jsou do ní zapřaženi dva koně skoro černí, s temnějšími kroužky na mastné srsti, bujní, pohazující hlavami, taktak přizpůsobující svůj taneční krok neohrabanému břemeni, které se vrší nad jejich hřbety. Vedle nich kráčí chůzí okázale nedbalou opálený chlapík v režných kalhotách, špatně držících na řemeni u pasu, s prošedivělými vlasy čouhajícími zpod děravého širáku.

Řeklo by se, že schválně tak pajdá, že má schválně takové měchaté kalhoty a ošklivý širák, aby víc vynikla svižná paráda jeho kobyl; je ostatně vidět, že přes zdánlivě nedbalou rozviklanost svých údů je jemně citlivý ke každému pohybu krásných zvířat, že se s nimi dorozumívá neznatelnou hrou opratí, jazykem i rty. Tento čeledín ze staré školy, sirotek a vzdálený příbuzný, je zde čeledímem jenom napůl; říká sedlákovi a selce strejčku a tetičko, a jeho děti jim říkají kmocháčku a kmotřenko. A má radost, že nikdo ve vsi nemá takové koně jako oni, a když s nimi vyjede, chlubí se jimi jako svými.

V průjezdě se zatmí, fůra se taktak protlačí pod návratím, jeden snop se utrhne a spadne s hlučným šustotem slámy a osin. Leží chvíli na boku a frr — už je tu vrabec, a druhý, a také slepice běží ze dvora, a jedna cizí s nataženým krkem přes trávník.

Ale na prknech pod průjezdem duní kroky; sedlák, už bílý, s rozepjatou vestou nad vypouklým břichem, s masitým obličejem plným vrásek, ohýbá nohy v kolenou trochu těžce. Shýbne se pomalu, vezme snop za povříšlo, ale než se otočí k odchodu, vyhlédne do návsi s dlaní nad očima; po pěšině podle domů přichází slečna s dvěma mladými pány, sedlákova dcera a její měštští přátelé. Slečna komíhá slaměným kloboukem, smějíc se zdaleka velikýma očima v snědé pleti, a její průvodcové mají límce od košile přeloženy přes kabáty a pošvihují tenkými hůlčičkami...

Oči trochu zamžikají, obraz na plátně představy se zachvěje, zamžlí, a když se linie opět narovnájí, je trochu změněn: táž letní náves s mochnami a s lopuchem v uvadlém trávníku, tytéž koleje vtlačené do uschlého bláta se stáčejí od silnice k protějším vratům. Obloha je zemdlelá žárem, tak jako listí na hrušce, tak jako kroky ženců vpodvečer, s kosou na rameni.

Najednou shon, ženské výkřiky, chraptivý mužský hlas. Na cestě k vratům voják, dragoun v červených kalhotách, s kníry přes ústa, s čepicí na uchu: náš čeledín, první ze vsi, který se vrací odtamtud, který to viděl, který byl v tom... Ženské si na něho mohou sáhnout; je to opravdu on, živ a celý; byl tam a vrátil se, byl tam, kde jsou druzí, ti jejich. Neviděl snad toho, a toho...? Starý dragoun, jehož kníry znatelně zpopelavěly, dělá veliký unavený posunek, v kterém přese všecko cítíte trochu koketní nadsázky; že se mu přese všecko chce hrát trochu hrdinu v očích těchto ženských, které spínají ruce.

„Ach, kdybych vám měl vypravovat... Lublin... Krasnik...“

A opět letní náves — vždycky nejspíše letní náves se sluncem v koruně hrušky, která přečnívá přes kalenici do světelného modra. Chvillemi jenom, na mžik oka, prolne do teplých barev léta bílé prostěradlo sněhu jako náhlé zastuzení; žena zachumlaná v šále pospíchá s kabelou po cestě špatně prošlapané, na které to kvičí mrazem, a dvě dívky, pořád ještě na rozchodné, ťukají špičkou střevice o podpatek. Ale paměť, podivně strnulá, nemusí ani mnoho zápasit: s otevřenýma očima vidí a nevidí...

Ještě jednou tvář čeledínova, tentokrát pod černým svátečním kloboukem na kozlíku vyleštěného kočáru. Koně mají sčesané hřívy, štíhlé nohy jim hrají, boky se lesknou. Kola, otáčejíce se, metají světelné šípy.

Starý čeledín veze nevěstu, a nevěstou je slečna Klára, dcera sedlákova. Nemá závoj ani vlečku; střízlivý tmavý kostým, na hlavě klobouk, veliké oči v přísně pobledlém obličejí. Vedle ní pán v prostředních letech, s lysým čelem, s krátce přistřiženými kníry — pan ženich. Starý čeledín je zřejmě nespokojen s touto svatbou příliš moderní. Málem je nevezl vůbec, málem se ani neukázal se svým spřežením a nevezl do rukou bílé opratě; slečna Klára a pan ženich málem jeli k oddávkám v automobilu.

Jedou sami, starý sedlák za nimi zavírá vrata. Selka churaví; už půl roku nevstává z postele.

A potom vyjíždí ze vrat jiný kočár, vysoký, stříbrný, se skleněnými stěnami, ověšený věnci s černými pentlemi popsány zlatým písmem. „Poslední sbohem!“, „Na shledanou!“ — „Naší drahé...“ Na hlavách koní se kývají černé chocholy, ale jsou to jiní koně, a na strmém kozlíku nesedí náš známý. Dlouhý černý průvod se vine za pohřebním vozem, zvonek na věži klinká, obecní modlár se u boží muky odprošuje za nebožku.

Vrata zůstávají od té doby zavřena; praží do nich slunce, déšť po nich kreslí klikaté čáry. Koleje od silnice zarůstají mochnou a zpupnými keři lopuchu.

Tvář starého sedláka bloudí ještě nějaký čas, osamělá, od okna k oknu; vrásky se do ní zarývají čím dál tím hlouběji, na oči se klade cosi šedého a neprůhledného. Jednoho dne se tvář za oknem neobjeví, a potom se zase vine ode vrat černý průvod za kočárem ověčeným věnci s pozlacenými pentlemi.

Do tetelení vlahých stínů, do modrého a zlatého ovzduší nekonečného letního dne prolne opět bílá náves pod sněhem. Báznivé stíny, které se na okamžik přiblížily k povrchu naší hladiny, couvají rychle do hlubin. Paměť může sotva zachytit nedokončený posunek, načaté a nedořečené slovo, výraz provinilé lítosti. I ten veliký neohrabaný vůz obilí, dráždicí bujné spřežení ke kroku takřka tanečnímu, jako by neměl soudržnosti a hmotné tíhy:

najednou je pryč, rozplynul se vysát vzduchem. Ještě se mihne tvář vozky, čeledína v dragounské čepici, pod černým svátečním širákem, naposledy za rakví hospodářovou; a pak už brzo nesou jeho samotného, umazaného prachem a krví. Starý dragoun ne-umřel v posteli: zabil se, jeda opilý na kole ze svatby dceřiny...

Okna jsou omrzelá hleděním, zdi jsou unaveny stáním. Sníh se kvečeru zalévá karmínovým stínem a v houstnoucím soumraku se dere holý vrcholek hrušky nad kalenici, k nebi sotva o něco světlejšímu.

Tesknota srdce odívá listím ten trčící černý výhonek, a nad zeleným trávníkem posetým pampeliškami se klene nesmrtelné modré nebe. Stíny utonulých tváří se ještě na okamžik vynořují k hladině, a klesají nazpět, zavražděny husím kejhnutím, probodávajícím náves z jednoho konce na druhý.

Setkání

Bylo to ke konci října 1943, na malé stanici u slezských hranic. Profesor Václav Suk tudy projížděl poprvé v životě; viděl však v posledních měsících tolik míst, kterých neviděl nikdy předtím, a díval se na ně, on, kdysi neúnavný a dychtivý cestovatel, zcela bez zájmu, ba omrzele a s odporem.

Tohle nepatrné nádraží v horách vídalo kdysi jenom krotké osobní vlaky, tři nebo čtyři za den; vystupoval z nich venkovan v svátečním kabátě a s deštníkem, vracel se z návštěvy v krajské nemocnici, úředník státních lesů v mysliveckém klobouku, četník nebo celník, a zřídka nějaký turista bez čapky a s tlumočkem na zádech; nyní tu však supěly těžké lokomotivy, řinčely nárazníky nákladních vagonů, projížděly transporty vojska, zajatců a vězňů, jejichž strašné oči se někdy objevovaly za malým zamřížovaným okénkem v rohu nahoře, a horečný chrapotivý hlas prosil: „Pít...“ Kolem dokola byly narovnány ohromné hranice klad a kousek dál v lese duněly stroje nově postavené muniční továrny.

Bylo už chladno, šedé hromady mračen se převalovaly po nebi a chvílemi prolétl sníh. Václav Suk si přitahoval lehký svrchníček, ale chlad zalézal stále hlouběji. Tělo svědilo pod děravou

košilí, a on už přestal uvažovat, je-li to zimou, špínou nebo hmyzem, kterému se tak dlouho bránil, ale neubránil. Nejvíc ho však dráždila ona bolest v koleně, která se už zase ozývala, i když seděl; při každém kroku zatínal zuby, až se mu neholená kůže napínala na vystouplých lících kostech.

Bylo tomu právě rok, co rozehnali jejich gymnázium v jednom jihomoravském městě. Našly se na žákovských záchodech Hitlerovy karikatury a postrašený správce ústavu to hlásil policii. Přijela jich dvě plná auta, obsadili všechny vchody, studenty vehnali do školní kaple, profesory zavřeli pod stráž ve sborovně a vyšetřovali je dlouho do noci. Potom jim ohlásili, že ústav se zavírá, poněvadž se v něm pěstuje duch nepřátelský Německé říši, všichni třídní profesori byli odvezeni do vazby a žáci dvou nejvyšších tříd posláni na práce.

Profesor Suk si pobyl až do Vánoc v brněnských Kouničkách; měl čas seznámit se se všemi škvírami v podlaze a s nejnepatrnějšími skvrnami na stěnách, a když přibývalo tmy, odrecitoval si mnohokrát za sebou všechny známé verše z Homéra a Vergílie, ale také *Stabat Mater* a úryvky kajících žalmů:

„...dni mé v kouř se rozplývají,
kosti mé vysychají jako roští,
jsem spálen jako tráva a srdce mé prahne...“

Vyslýchán byl za celou tu dobu jenom jednou. Ptali se ho na věci, o kterých nic nevěděl, ale ztloukli ho přece tak, že si hryzl celou noc na posteli pěsti, aby nebylo za zdí slyšet jeho vzlykot. Čekal s hrůzou na nové výsledky, ale tu ho znenadání propustili a vyprovodili ze dveří pohrůzkami a dvojsmyslnými úsměvy. Mysлил najisto, že jeho propuštění je komedie, a když prošel branou na ulici, zdálo se mu ustavičně, že za sebou slyší cvakot jejich okovaných bot.

Proseděl a prochodil noc na nádraží a teprve před úsvitem se dostal do vlaku, který ho odvezl k jihomoravskému městu. Neměl odtamtud zpráv celé ty tři měsíce, co ho zatkli. Zanechal tam pětiletou dcerku se svou starou matkou; žena mu umřela

před třemi lety, a on teď na to myslel skoro s úlevou. Cítil, nevěda dobře proč, že kdyby byla Karla živa, bylo by teď všechno ještě nesnadnější.

Tlačil se na chodbičce u záchodku mezi kufry německých vojáků, kteří jeli na dovolenou, a snažil se tvářit co nejlhostejněji. Od žaludku se mu dělalo špatně hladem, nohy se pod ním trásly, v spáncích mu bušilo. Za omrzlým obdélníkem špinavého skla se občas mihl sloup elektrického vedení, kus příkopu se závějí sněhu, černá skvrna lesíku na stráni a nad ním chvátající mračno. Profesor Suk nejel touto tratí ponejprv; uhadoval snadno popaměti jména stanic, a když vlak přešel hranici vinného kraje, zdálo se mu, že cítí pach matolínů, nakyslou vůni slováckého sklepa. Byl tak sláb, že nemohl v mozku spojit dvě souvislé myšlenky, a marně se namáhal ovládnout představy, za které se málem styděl. Na tohle myslí člověk, který se vrací z gestapáckého vězení, říkal si chvílemi podrážděně.

Když přijel ponejprv do jihomoravského města — oh, zdálo se to jako na druhé straně propasti, ačkoli to nebylo ve skutečnosti tak dávno; stačilo spočíst si léta na prstech — slyšel už od nádraží hrát muziku, četl na standartách nápisy na uvítání hostů, dýchal po několika krocích vzduch rozjařeného veselí. Jihomoravské město tonulo v slavnostech a zábavách krajinské výstavy, znělo sebevědomými řečmi, hudbou a zpěvem, zářilo průvody v krojích. Trvalo to několik neděl, slunečných letních neděl, modrých a zlatých, víno teklo na výstavišti a ve všech hospodách, teklo zvláště v sklepích kousek za městem, schoulených ve stínu údolí nad potokem, odkud se vracívaly k ránu podnapilé hloučky s útržkem bujné nebo tesklivé písničky. Profesor Suk byl tím vším spíše zaražen; syn přísné Vysočiny, byl vždycky trochu ve střehu proti hlasům života lehkého a bezstarostného, které opouštějí člověka, uvěří-li jim na chvíli, oškubanejšího a poníženějšího než předtím. Měl ostatně ještě zvláštní příčinu, aby se nedal zlákat.

Byl ženat a nedávno se mu narodilo dítě; matka i dceruška však churavěly od samého porodu a Václav Suk měl ustavičně pocit, že se mu nedostává dechu nebo že ho v příštím okamžiku

stihne nějaké neštěstí. Měl takový pocit vlastně vždycky v životě, od samého dětství, a proto vždycky vypadal trochu plaše a nerozhodně; jako by nebyl pokryt dost tvrdou vrstvou obranné kůry proti světu, jako by měl nervy na samém povrchu těla a zcela obnažené. Nemohl být nikdy s ničím docela spokojen, a nejméně sám se sebou; neuměl se oddat chvíli pomíjivého štěstí, a jeho manželství bylo od začátku předurčeno k tomu, aby bylo pro oba manžele zdrojem vzájemné trýzně. Karla byla rozená Pražačka, jedináček z úřednické rodiny, a on cítil, že snáší špatně jeho štace po venkovských městech; snad spoléhala po jeho skvělých univerzitních studiích, že nezůstane středškolským profesorem, a byla zklamána jeho nevybojností a váhavostí, za kterou se často skrývala jakási nevysvětlitelná únava. Sama byla takříkajíc intelektuální typ a dítěte se bála. On sám teď měl výčitky svědomí, když věc dopadla špatně; náraz opojného vzduchu jihomoravského a smyslná něha melodické vlny, snoubící se s měkkým soumrakem, v něm probudily spíše trpkost s příchutí zoufalství.

Umiňoval si tenkrát, že odjede ihned, jakmile se představí řediteli a najde si byt; avšak ředitel ho seznámil s několika členy sboru, kteří neodjeli na prázdniny nebo se z nich honem zase vrátili; a ti ho zavlekli skoro násilím do jedné večerní společnosti ve vinohradech. Sedělo se na dřevěných lavicích před sklepem, pod korunou velikého ořechu, tūkalo se při každém pohárku bílého vína, zpívaly se písničky, které nikde neznějí tak mazlivě a měkce jako na své rodné jihomoravské půdě, a přísný Václav Suk za chvíli cítil zrádnou lehkomyšlnost a jemný žár, který mu prolínal tělem i duší.

Bylo tam také několik žen, vdaných paní i mladých dívek, a jejich tlumený smích se podivně mísil s šuměním stromů a žblunkáním potoka pod strání, zatímco skrze větve probleskovaly velké bílé hvězdy. Když přehazoval své sousedce přes ramena plášť, zavadil o její hladkou paži a ucítil, že chybí málo, aby ji vzal do náručí a políbil přede všemi na ústa. „Jsem opilý,“ pomyslně si a poodsedl na lavici. Někdo právě vypravoval nějakou anekdotu a všichni se smáli; on se smál také, ale trochu

opožděně a nevěda, oč jde. Když se konečně zdvihli k odchodu, hvězdy mezi listím se trochu kymácely a jedna z žen se zachytila se smíchem stolu. Venku na hrbolaté polní cestě ho vzal kdosi pod pažďí, a on ucítil zase tu hladkou teplou kůži. Nad městem hořela světla a v ulicích houkaly automobily. Václav Suk měl náhle pocit blízké katastrofy; jako by vstávala někde na obzoru vysoká temná vlna a hrozila se překlopit přese všechno to nesmyslné veselí. Vyvinul se své průvodkyni a za chvíli si uvědomil, že stojí sám v úvoze, po jehož svazích poskakovaly malé žabky. Kdesi daleko vpředu zněly veselé mužské hlasy, proplétané měkkým ženským smíchem.

Kola špatně pérovaného vagonu narážela tvrdě o spoje kolejnic a u nedoléhajících dveří se pomalu vršila vrstvička sněhu. Vedle seděl na kufru německý voják se zvrácenou hlavou a chrápal. Vlna se překlopila, myslil si Václav Suk a polykal s námahou slinu v zprahlých ústech. Opojný vzduch jihomoravského města brzy prochladl, vojáci jeho pluku se vrátili zamlklí od vyklizených hranic a veliké nové kasárny se jednoho dne zahemžily šedozelenými uniformami těch z druhé strany. Jak se to zdálo nepochopitelné, potkávat je v prvních dnech na ulicích vedle krojů venkovských děvčat, jak se tomu nechtělo věřit! Trvalo to nějakou chvíli, než si omráčení obyvatelé uvědomili smysl těch tvrdých okovaných kroků, doprovázených ocelovými rytmy barbarské pochodové písně, za jejichž zvuků se ráno probouzeli a večer ukládali k trhanému spánku. Václav Suk nebyl vojákem, nevystřelil nikdy z žádné zbraně, leda z plechové pistolky, kterou si koupil jako chlapec na příbyslavské pouti, a cítil se dvojnásob odzbrojený a bezmocný. Styděl se známých na ulici a měl-li potkat českého důstojníka, klopile oči.

Naštěstí — jaké to slovo! — byl v své bolesti rozdělen: jeho žena Karla musila v zimě docela ulehnout a primář zdejší nemocnice mu řekl několik dní před tím, než přišli oni, že se bojí o její srdce. Václav Suk by byl před ní rád zatajil, co se děje venku, ale proniklo to k ní vzduchem, marně zavíral okna. „Oni zase půjdou, odkud přišli!“ pokoušel se ji těšit, ale ona jenom kroutila

hlavou na podušce. Byl zdrcen, vida ji odcházet takto, jakoby bez naděje, bez naděje jakéhokoliv druhu. Bouřil se proti takové smrti; cítil, že takto člověk umírat nemá. Ani pláč malé Pavly ji nemohl zburcovat. Ležela se zavřenýma očima, s bílými rty, a jenom její modrající nehty se lehce zarývaly do peřiny. Nevydržel u ní, vyběhl do svého pokoje, padl na kolena: „Bože můj, smiluj se, udělej něco! Řekni jí, že jsi!“ — Zděsil se sám, z jak suchých a prázdných prsou zněl jeho výkřik. Jako odpověď na něj duněly zvenku okované boty a řezala barbarská pochodová píseň. Když se připotácel nazpět, ležela napříč přes postel, jako by se byla pokoušela vstát a náhle upadla, přelomena v půli. Její oči byly široce otevřeny a rychle se potahovaly bělavou blanou.

Vlak se dlouho omeškával v jakési stanici; Václav Suk oškra- boval nehtem trochu jinovatky ze skla a uviděl na protějších kole- jích vůz sanitního transportu. Z okna se nahýbal bledý voják se zarostlou tváří a s ovázanou hlavou a kouřil cigaretu. Vác- lav Suk odvrátil rychle oči. Němec na kufru se ze spaní pohnul a něco zamumlal. Kdesi v kupé zaplakalo dítě. Záchod vedle páchl, všecko se zdálo prostoupeno zápachem a krví. Protější vlak se pomalu rozjížděl a jeho těžký skřípot vybavil profesoru Sukovi zvuk starého vinného lisu, který viděl v jednom sklepě: lis vrže a sténá a jeho škvírami stéká temněrudá mokvavá te- kutina. Ten obraz se mu zjevoval často ve vězení, když zdi tr- nuly přiškrceným nářkem. A najednou zase ucítil vůni matolín- ňů, uslyšel táhlou melodii slovácké písně, pod přimhouřenými víčky se mu mihla nejasná tvář...

Zachvěl se, přešel jazykem po okoralých rtech. Pavla Buria- nová, jeho oktávánka. Měl jich ve třídě osm nebo devět, ani hez- kých ani ošklivých, ani chytrých ani hloupých. Pavly si vlastně všiml teprve tenkrát, když se dověděl, že její otec, major zdej- šího pluku, zahynul ve vězení. Němci oznámili úředně, že spá- chal sebevraždu. Povídalo se, že lékař, který byl zavolán k jeho mrtvole, ho viděl bezrukého. Pavla přišla ten den do školy jako jindy; seděla bledá a vzpřímená v první lavici, hned proti ka- tedře, a hleděla velikýma očima na tabuli, na kterou před chvílí napsal titul latinské kompozice. „Burianová, proč nepíšete?“

zeptal se málem mechanicky, ale zarazil se v půli věty, nemoha se odpoutat od těch rozevřených dívčích očí, které se pomalu zalávaly slzami. „Jak je krásná!“ pomyslíl si tenkrát, obrátil se konečně k tabuli, načmáral na ni dvakrát jakési slovo, a zase je smazal.

„Pavla Burianová!“ říkal si teď polohlasem, když už se jeho vlak zase rozjížděl, a ustrnul, že je v tom jméně obsaženo tolik jasu, tolik světlé vlahosti. Nepřiblížil se k ní od té doby nikdy mimo třídu; styděl se, on, vdovec s prošedlými vlasy, a chodil okolo ní šetrně, okolo její němé bolesti. Toho dne, kdy bylo obsazeno jejich gymnázium, ji viděl naposledy. Když ho odváděli ze sborovny, zahlédl ji otevřenými dveřmi školní auly; stála skoro v poslední řadě, za ní policista s rukou na pistoli; zdálo se mu, že pootočila hlavu, že se trochu usmála...

Vlak vjel do stanice. Prošel temným městem, do kterého svítí jenom okna školy, v níž se usadilo gestapo. Jeho byt byl zavřen; ospalá a ulekaná domovnice mu řekla, že jeho matka s malou Pavlínkou odjely k nim na Vysočinu. Zašel k jednomu dobrému známému, který mu otevřel po dlouhém zvonění, a nežli ho pustil dál, rozhlédl se ostražitě po schodech nahoru a dolů. „Nediv se,“ omlouval se mu, když ho vedl do koupelny; a vyjmenoval mu celý rúženec těch, kteří byli odvedeni za ty tři měsíce, co on seděl.

Když se šel ráno hlásit, čekal ho už pracovní rozkaz do jednoho města v severním Prusku.

Byl jich celý houf, profesoři, učitelé, mladší advokáti, a dovezli je pod eskortou až na hranice. Tam je rozdělili; Václav Suk se octl v skupině odvečených Ukrajinců, italských, jihoslovanských a řeckých zajatců, lidí už otlučených válkou, tvrdých a jaksi oblých na všech stranách jako kamení, které dlouho hrnul říční proud. Na první pohled nebylo možná poznat, čím byli v civilu: dělníci i intelektuálové vypadali stejně, jako by z nich byly smyty individuální rysy, původ a minulost a zpřetrhány všechny vztahy, které je ještě nedávno vázaly do určitého prostředí, na určité místo na zemi a v čase. Dorozumívali se jakousi smíšeninou všech možných jazyků a vytvořili si zvláštní terminologii, v které se odrážely základní pudry jejich nového

života, strašlivě zjednodušené zákony této džungle: hlad a spánek, snaha uniknout nebezpečí číhajícímu v podobě německého policisty nebo hlídače, bezejmenné a úskočné smrti. Václavu Sukovi se znovu vnucovala představa vinného lisu, jímž se tento různorodý lidský živel drtil a hnětl v jakousi beztvárovou protoplazmu, z které mají vyklíčit nové tvary života, nové způsoby lidského společenství a lásky. Tito lidé nebyli beze zpráv ze světa; věděli, že síť kolem obludy se zatahuje, ale měli skličující pocit, že jsou lapeni v pasti zároveň s ní. Občas se sice kuly plány na útěk, ale opěšalým nohám v roztrhaných botách a krucíím žaludkům bylo stejně daleko na sever, na jih, na východ a na západ, a strašlivý stroj, který je držel v zajetí, pracoval stále neúprosně a přesně. „Až oni přijdou blíž,“ říkali si; „ale neuváz-neme v pařátech šelmy, až bude dodělávat?“

Vlekly se dni, týdny a měsíce. Dělníci pracovali v nádražních skladištích nebo na trati; jenom na krátký čas se poštěstilo Václavu Sukovi, že se dostal do zásobovací kanceláře, ale i tehdy spával s ostatními v dřevěných barácích za městem, do kterých fičelo ze všech stran, na roztrhaných slavnících plných blech. Sám si občas s hrůzou uvědomoval, jak se v něm ustavičně scvrkává ta část bytosti, která uvažuje, soudí a hodnotí, a naděje v něm žila jenom jako bolestná bezústa modlitba: Bože, smiluj se pro nesmírnou bídu naší duše i těla! — Na práci nebo náhodou v městě se někdy setkával s docela mladými lidmi, s chlapci a děvčaty ze své země i odjinud; někteří odolávali dobře a statečně, ale mnozí chátrali, až srdce usedalo. Bylo třeba obzvlášť zdravého růstu, čistoty srdce a síly vůle, aby se ubránili svodům, které jim úskočně nabízelo jejich smíšené prostředí a po kterých lačně sahalo jejich vyhladovělé, předčasně unavené a utlačené mládí. Profesor Suk vždycky mezi nimi s trnutím hledal tvář některého ze „svých“, oněch septimánů a oktavánů, o kterých věděl, že živoří kdesi v té nelidské zemi tak jako on, pravděpodobně hůře než on. Vynořovala se mu zejména často svítící tvář Pavly Burianové, tak jak ji uviděl v onen tragický den proti sobě v školní lavici a jak před ním znenadání vystoupila za oné jízdy v špinavém vagoně, když se vracel z brněnského vězení. „Třeba

se jí podařilo nějak uklouznout,“ utěšoval se, „třeba mohla zůstat někde doma.“ — Myslíval na ni s vroucností, o které si namlouval, že je to týž cit, s kterým vzpomíná na svou vlastní přítelkou Pavlítku, pobíhající někde na babiččině zahrádce v jeho rodném městečku na českomoravských hranicích. Blažilo ho, že mohl při jednom jméně vzpomínat na obě zároveň, hrát se jejich obrazem, dát se omývat čistým světlem, které se z nich přelévalo přes jeho rozpukané a tvrdnoucí srdce.

Přestože se každý jednotlivý den zdál dlouhý a těžký k nepřechání, býval Václav Suk ohromen, když se ohlédl nazpět na jejich nekonečný řetěz, na tu šedou špinavou hmotu, věčnou jakoby nádechem krvavé pěny, v které tonuly jeden za druhým, bez vlastní tváře a takřka bez vzpomínky. Kdy se přestali dělníci v barácích probouzet s vrstvou jinovatky na čpavých příkrývkách, kdy k nim poprvé zavanulo neurčitou vůní, jako když pučící tráva proráží hnijícími mrtvolami? Jak je tomu dávno, co viděli padnout pod kulkami ony čtyři kamarády, kteří byli dopadeni na útěku a na jejichž popravu byli potom nakomandováni? Kdy to bylo, když jejich hlídač zastřelil onoho Jihoslovana, který mu naplil do obličejů? Jak už jsou tady vlastně dlouho? Jak dlouho ještě zůstanou? Už zase jim praskaly žízní rty a v očích se dělaly mžitky od slunečního žáru, kterým roztával asfalt na ulicích. Zmlkly žáby v děrách po vybuchlých pumách, zalitých vodou. Vítr roznášel prach z rozmetaných domů a vzduch byl nasycen zápachem záchodů, hniloby, krve a smrti. Na chvíli v nich poskočilo srdce, když se doslechli o pádu Mussoliniho, jejich němé řady se zahýbaly prudkou nadějí: snad už bude konec, neuvěřitelně, znenadání! Padlo několik ran, hlavy se zase sklony níž; slunce znovu bledlo, z plání na severu dýchlo podzimem, smrtelná tíha dolehla dvojnásob na duši i na tělo. Bláto teklo do dřevných bot, oslabený žaludek zvracel hnusné pomyje.

Václav Suk byl opět odkomandován na trať. „Už to nevydržím,“ myslil si, sotva zdvíhaje krompáč. Než odešli první den do baráků — přišlo od rána, obzory stály temné a husté jako zeď —, sklouzl na mokré kolejnici a upadl na koleno. Zabolelo ho to, ale vstal a vracel se pomalu v řadě s ostatními. V baráku

si přiložil mokrý hadr, ale v noci se probudil prudkým bodáním v noze a ráno měl koleno opuchlé. Kamarádi se na něho dívali závistivě. On sám nevěřil, že by ho pustili, a byl překvapen, když ho dozorce poslal do nemocnice. Dojel tam stěží přeplněnou tramvají, dvakrát je zahnal poplach do krytu. Když se konečně dostal k lékaři — mluvil německy, ačkoli typem i přízvukem prozrazoval cizince —, ohmatal mu koleno, zeptal se, odkud je a čím, napsal něco na papír a zastrčil do obálky. Položili ho zatím na postel v chodbě. Noha nepřestávala bolet, zatínal zuby. Za několik dní ho volali do kanceláře a strčili mu do ruky cedulku; nemohl uvěřit očím, když na ní četl jméno jihomoravského města.

Václav Suk byl už na cestě třetí den. Třásl se hladem a zimou, chvílemi ho prolнула vlna horečky. Vstoupil do tmavé čekárny, ale nebylo tam kouska místa: vojáci, dělníci, nějaké ženy s uplakanýma očima, které se nejspíš vracely z návštěvy v některé věznicí nebo od popravky... Vyšel ven, ptal se už pokolikáté vrátěného na příjezd vlaku; ten krčil rameny. Nějaký uniformovaný policista měřil podezřívavě jeho chatrný plášť a vyšlapané boty. „Bude chtít papíry,“ pomyslně si podrážděně Václav Suk a belhal se pomalu stranou, k hromadě klad. Sedl si na nejspodnější, která trochu vyčnívala, a sevřel spánky do dlaní. Ach, kousek teplého a čistého místa, takovou koupelnu, jakou mu půjčil doktor Kvapil tenkrát, když ho pustili z Brna... Odrhnout se kartáčem, pustit na sebe sprchu, áách... a potom se položit do peřin, které vonějí čerstvým prádlem a večerním vzduchem... Nějaký vlak hvízdal, bude pršet, když je tak slyšet vlak... A zase dnes střilejí pod okny, Bůh je posiluj, na kohopak zase došlo... Ten důstojník z vedlejší světnice dnes neodpověděl na tukaní... Kdyby tak Pavla věděla, padají prý přímo do jámy, a potom je dorážejí z revolverů...

Někdo jím zatřásl za rameno; trhl sebou a hleděl vyjeveně na umazaného výhybkáře s praporkem. „Není to váš vlak?“ ptal se ho výhybkář česky. Václav Suk vyskočil, udělal několik belhavých kroků, otočil se nerozhodně k muži s praporkem:

„To je vlak na Ostravu?“ „Ne, do Vratislavi,“ odpověděl výhybkář; „ale budou tady křižovat.“

Václav Suk přešlápl z bolavé nohy a hleděl netečně po lidech, kteří jeli opačným směrem než on. Do vozu, u kterého stál, nastupovala nějaká mladá žena v modrých pracovních kalhotách a v plášti, prostovlasá; nějaký mužský jí pomáhal s kufrem. Když procházela chodbičkou vedle okna, zahlédl její profil: jako by ho něco bodlo. Udělal ještě dva kroky směrem k vozu, ale hned se zase vrátil. — „To je z té horečky,“ pomyslně si; „kde by se tu vzala...“ Postál chvilku, přešel si dlaní přes oči. Vtom ji uviděl opět, jak se vrací; sestoupila až na poslední schůdek, chytla se oběma rukama postranních tyčí a vyklonila se dopředu. Ne, byla to přece ona... Byla a nebyla. Táž tvář, ano, ale jaksi pohublá, dospělejší, s jakýmsi cizím rysem okolo úst, okolo očí... Vtom ho už také uviděla, zarazila se, bylo znát, že váhá. Namířil k ní; ona seskočila ze stupátka, šla pomalu k němu, usmála se. Srdce se mu sevřelo, byla to Pavla Burianová.

„Pavlo!“ zavolal a natáhl k ní ruce; ale než se jí dotkl, zavadil očima o své špinavé rozpukané dlaně a černé nehty, a schoval je do rukávů.

„Pane profesore,“ řekla trochu chraptivě, „kde se tu berete? Nemohla jsem vás poznat.“

„Není divu, Pavlo.“ Chtěl se usmát, ale cítil, že jenom zkřivil obličej. Ona pootočila hlavu, snad proto, že se bála, aby mu nevytryskly slzy. Zastyděl se, kousl se do rtů.

„Nevedlo se vám dobře, zdá se mi,“ ozval se nad ním její chraptivý hlas, ale jakoby z veliké dálky. Špička jejího střevice si pohrávala nervózně s kamínkem.

Zvedal pomalu oči od střevíčků k jejímu pasu, k mladým vypouklým prsům pod kabátem mužského střihu, k její změněné tváři. Hleděla na něho tentokrát přímo, střízlivě, skoro zvědavě. Zabolet ho ten tvrdý cizí rys v jejím výraze, náběh k posměšku na rtech, od kterého se odrážel smutek jejich velikých očí.

„A jak se vede vám, Pavlo?“ odvážil se jí konečně zeptat. Pokrčila rameny, vystrčila vzdorovitě bradu a zatřásla hlavou.

„Teď už ne právě zle,“ odpověděla s oním zvláštním chraptěm v hlase, který u ní dřív neznal. „Člověk se nesmí dát.“ — Zasmála se hluboko v hrdle, odhodila špičkou střevice kamínkem. — „Na začátku to nebylo zrovna veselé. Zavezli nás do lágru a honili vybírat řepu. Víte, bláto, zima, neměly jsme boty, šaty, z domova nic. Sylva Kabátová na to zašla, dostala zápal plic. Pamatujete se na Sylvu...? — Potom nás dali do továrny, k soustruhu. Měla jsem ruce, no..., ani jeden nehet nebyl celý. Bylo to dost ošklivé, ráno vstávat za tmy a potom hodinu vlakem, v dešti a v mrazu. Ale v dílně bylo dost teplo, a byla tam společnost. Člověk se okouká. Byla jsem nejprve cimfrlína, a to se nesmí. Byla bych vystála jako kůň. Mužští všelijací, kdyby se člověk dal hned prvnímu... Však to znáte, ne...?“

Profesor Suk cítil, jak se mu hrne krev do tváří. Toto je Pavla, jeho studentka, Pavla Burianová, na kterou myslíval jako na jitřní kvítko v rose. Co mu z ní udělali!

Ona se na chvíli zarazila, z hrdla se jí opět ozval ten zvláštní hluboký zvuk. Vzhlédl k ní bázlivě; rty se jí třásly, ale brada byla zase tak vzdorovitě vystrčena, oči studeně žhly.

„Pavlo,“ řekl tiše a napřáhl k ní ruku.

„To nic nevádí,“ řekla, nechávajíc svoje ruce v kapsách svrchníku. „Jenom ne brečet. Matka doma taky pořád brečí; už jsem se nemohla dočkat, až budu mít po dovolené. Jakýpak je tohle život.“

Písek za jejich zády zaskřípěl; muž, který jí pomáhal s kufrem, přecházel netrpělivě kolem vlaku. Byl to člověk tak ke třiceti, oblečený v jakousi poloviční uniformu, s černými vlasy sčesanými dozadu, s dravým jižním profilem. Ona se ohlédla jenom napolo a udělala na něho odmítavý posunek.

„Ostatně,“ pokračovala, „teď se mi už vede docela dobře. Umím německy, a tak mě dali do kanceláře. A někdy je docela veselo, veseleji než tady. Jsou tam lidé ze všech zemí v Evropě, člověk má na vybranou. Chodíme i tancovat, a všecko...!“

Mlčel chvíli, docela omráčen.

„Pavlo,“ řekl jí konečně, vyslovuje s nesmírnou námahou každé slovo, „snad by vám přece bylo doma líp. Snad by se našla

nějaká cesta... Máte známé na pracovním úřadě..., znali přece vašeho otce..., snad nějaké lékařské vysvědčení... Tohle není dobré, Pavlo! Vždyť tomu jednou bude konec, dočkáte se...“

„To vím, že bude konec,“ odpověděla už jaksi hněvivě, „ale kdy a pro koho! Život nečeká.“

Profesor Suk cítil, jak se v něm udělalo hluboké mrtvé prázdno. Tohle z ní udělali, z Pavly...

Muž za jejich zády zakašlal. Ona stála nehybně, špičky střeoviců u sebe, ruce zastrčené do kapes a přitisknuté k bokům. Její tvář byla napjatá, bleďá a krásná. V koutcích očí jí kmitlo předtuchou slz.

„Pavlo,“ ozval se Václav Suk znovu, a hlas se mu zlomil. Stiskl jí v zápěstí ruce zastrčené do kapes, přitáhl ji o poznání k sobě. — „Prosím vás, nejezděte tam už, vraťte se se mnou... Něco už uděláme, schováme vás nějak, nedáme vás zničit... Pavlo!“

Průvodčí pískali k odjezdu; ostravský vlak dosud nedejel. Muž s římským profilem popošel blíž, něco na ně zavolal. Václav Suk zahlédl ještě dívčiny oči, zalité slzami, třesoucí se ústa, kadeř spadlou do tváře náhle ubohé a dětské. Ale vzápětí v ní zase něco ztuhlo, brada se vzdorovitě vystrčila... Viděl, jak vyskočila v poslední chvíli na stupátko, za ní muž v poloviční uniformě, podpíraje ji v pase. Zamávala mu ještě rukou na pozdrav, ale Václav Suk stál jako sloup. Obloha nad nimi byla příšerně nízká, tvrdá a ocelově šedá. Do holého jeřábu před peronem vjel najednou vítr, z rozsochatého mračna zahřmělo praskavě a bez ozvěny. Horský kraj rázem utonul v divoké sněhové vánici.

Tajemství Kláry Bendové

Klára seděla u okna s šitím na klíně. Táhle temeno Radhoště se ztrácelo v parách, ale silnice od hory k městečku svítila v slunci, vysoké plavé žito se tiše kolébalo, kdesi vysoko v modru se zajíkal skřivan. Krásný červencový den byl rozprostřen od hor k horám, světlo se tetelilo na krabatých střechách, v hebké vlně trávy, v korunách lip, které vroubily cestu k říčce. Byly právě v květu a jejich vůně zavanula občas otevřeným oknem, vznášela se v pokoji jako neslyšitelný povzdech.

Kláře vstoupily do očí slzy. Kolik dní už jí ležela na srdci ta neustálá tíha, kterou musila zdvíhat každým vydechnutím! Dnes ponejprv jako by se jí bylo ulevilo, skoro náhle, bez příčiny. Když šla ráno z kostela, bylo malé uzavřené náměstí ještě plné ticha, pod podloubím ležel stín. Chodívala ty poslední dva měsíce schválně tak brzo domů, aby se co možná vyhnula setkáním a pohledům, těm náhle odcizeným pohledům lidí známých, které se na ni kladly s mlčenlivou zdlouhavostí, jako by říkaly: „Však ty první klopiš oči.“

Dnes po dvou měsících zase zapoměla, že by se na ni mohli dívat, že by se měla stydět za to, že je Klára Bendová, dcera Teodora Bandy. Stydět je špatné slovo. Nepřišlo jí nikdy na mysl,

že by se měla stydět za svého otce. Byla odmalička zvyklá vídat jeho jméno v novinách a na plakátech, slychala ho mluvit z tribuny před řadami pozorných tváří a nebránila se jistě příjemné závratí, když za jeho poslední větou zahlučel potlesk.

Je pravda, v posledních letech skoro přestalo to, čemu se říká na venkovském městě kulturní činnost: schůze, přednášky, divadla. Lidé se krčili, dávali si pozor na jazyk, zavírali večer oknice a tajili dech, když se na opuštěném náměstí zastavilo auto a na hrbolatém dláždění zašramotily příliš rázné kroky. Jenom ředitel učitelského ústavu Benda jako by neměl strach. Když musil zastavit veřejné kurzy české literatury a historie, scházeli se lidé v jeho bytě. Jeho kolegové z ústavu si říkali: Benda je neopatrný, zavřou nás všechny kvůli němu. A vskutku, jednou přijelo gestapo a vyslýchalo profesory i žáky pozdě do noci. Ředitele Bendu odvezli do Ostravy, ale za šest neděl ho zase pustili. Musil potom učit na měšťance v sousedním městě, kam dojížděl denně vlakem.

Byl to čas nejčernější tmy, ale vzápětí jako by se začínalo stoupat ode dna do svahu. Jednou — byl právě takový krásný červencový den jako dnes — zařičela v pravé poledne siréna na věži radnice. Četníci a mužští s páskami na rukávech zaháněli lidi z náměstí a z ulic. Vyrojili se do zahrad a na pěšiny, k horám, oči obrácené k nebi: pluli tam vysoko velicí bílí ptáci, nehýbající křídly, seskupení v podivných geometrických útvarech, zalití sluncem, blízcí a zároveň nedostupní, nositelé naděje i smrti. Lidé dole v zahradách zvedali ruce, nezdrželi se výkřiků: „Tamhle také, a tamhle, a ještě!“ Kdosi začal počítat, ale vzrušením se ustavičně mátl. A vtom už to zadunělo, jako když hřmí, ale jaksi suše, bez ozvěny, a od země vylítly blesky.

Klára se uslyšela hlasitě vzlyknout a přitiskla si rychle k ústům kapesník. Z vedlejšího pokoje šustily ještě před chvilkou noviny, teď tam bylo ticho. Matka ji možná slyšela plakat, a teď poslouchá... Anebo třeba usnula, z únavy a ze smutku. Nejprve plakávala sama od rána do večera, ale pak jí oči vyschly, její pohled se stával podivně strnulým, vydržela sedět bez hnutí

celé hodiny, a když na ni někdo promluvil, dívala se nechápavě, s ústy pootevřenými, jako by se vracela bůhví odkud.

Klára vstala, přiblížila se po špičkách ke dveřím a stiskla opatrně kliku. Stará žena seděla v lenošce s hlavou trochu zvrácenou, s rukama sepjatýma v klíně, a tiše oddychovala. „Jak jí zešedivěly vlasy!“ pomyslila si Klára, hledíc takřka s bázní, s pocitem studu do bílého obličejce, modelovaného únavou a bolestí, na jednu bezbranného a jakoby obnaženého. Bylo by se jí chtělo jít blíž, políbit ji do těch rýh vyrytých slzami — ale ne, nesmí se prozradit, že ji přistihla takto...

Zavřela zase potichu dveře a vrátila se k svému oknu. Takový krásný den! Hory byly modravě omželé na úbočích, jejich těžká zavalitá hmota byla proniknuta světlem, promítnuta lehce na pozadí nesmírného, zářivě modrého prostoru.

Kláře se opět sevřelo srdce. Ty hory a ta země byly její, patřily jí odjakživa, tak jako její vlastní tělo. Hleděly jí přímo do očí, tak jako ona sama hleděla do očí lidem, které znala a které měla ráda. Až od oné hrozné události jako by na ni všechny ty oči začaly hledět cize, a sama tato země jako by se byla chtěla oddělit od jejího srdce. Neboť to, co se stalo, byla křivda, úmyslná a nepochopitelná.

Kvetly tenkrát jabloně, potoky v lukách hlasitě bublaly, země voněla. Hory se otrásaly ve dne v noci duněním střelby. Dlouholetý přízrak se užuž trhal v cáry. Ještě několik dní, snad už jenom několik hodin, a závratný křik vyrazí z osvobozeného hrdla.

Teodor Benda už nejezdil poslední dny do školy; garnitura vláčku ležela převrácená pod náspem. Lidé se neodvažovali dál než na dvorek a vzadu do zahrady. Přes náměstí se to hrnulo páté přes deváté, koně, vozy, auta a tanky; vojáci v šedozeleňných uniformách kopali do dveří, ale když nikdo neotvíral, táhli s klením dál; za městečkem obrátili pušky a pistole proti pneumatikám a nechali železnou obludu v příkopě vedle silnice, vzhůru nohama. Klára s matkou nebyly už v městečku několik dní. Zato otce skoro neviděly. Přicházel jenom na skok, bledý, s hořícíma očima, vypil hrnek mléka a zmizel mezi zahradami.

Praskot střelby se chvílemi ozval docela blízko, jakoby už z této strany hor. A najednou všecko ztichlo. Bylo po půlnoci, rozkvetlé jabloně svítily do tmy. Klára slyšela tlouci vlastní srdce. Z hloubi ticha se najednou zvedl táhlý hukot, z kterého občas pronikl křik lidských hlasů.

Ve dveřích do ulice se objevil otec. „Za chvíli budou tady,“ řekl, a otočiv se na patách, běžel k náměstí.

Přivítali je se zpěvem, zasypali je květinami. Ale už kvečeru lidé zmlkli, jejich tváře znovu tuhly úzkostí a strachem. Dveře domů se opět zavíraly na klíč, ženy se schovávaly na půdu a do sklepů. U Bendů zatukal mladý zedník, nový předseda národního výboru. „Prosím vás, pane řediteli, pojdte s námi k veliteli. Vy umíte rusky.“

Otec se vrátil asi za hodinu, zaražený, a sedl si beze slova na židli. „Je s nimi těžká řeč,“ řekl za chvíli. Matku s Klárou poslal spát a sám se natáhl oblečený na pohovku.

Jak dlouho slyšela už Klára ty divné hlasy? Zdálo se jí, že sotva zdřímla, a ten vzrušený hovor jako by byl zalehl do jejího snu s událostí posledních dní. Ale vtom už se vytrhla docela: ty hlasy se ozývaly zdola z pokoje a přízvuk jistých slov jí zavadil o srdce jako nůž.

Vymrštila se z postele a seběhla ze schodů. Matka se už nahýbala nad zábradlím, všecka se třesouc a lomíc tiše rukama. Klára ji vzala do náručí — a vtom se dveře otevřely zevnitř. Na prahu stál otec, obklopený několika mužskými v jakýchsi polovičních uniformách, s krátkými samopaly vpředu přes prsa. Jeden měl místo boty ovinuto lýtko tlustým špinavým obvazem. Mluvili míchaně česky a rusky. Vzadu stál předseda národního výboru, opakoval rozčileně: „To je omyl, to musí být nějaký omyl,“ ale nikdo ho neposlouchal. „Do toho ti nic není,“ odbyl ho konečně jeden — Kláře se zdálo, že ho odněkud zná, někdo z městečka, kdo utekl do hor k partyzánům. — „Jdeme!“

Otec obrátil tvář k ženě a dceři, pokusil se usmát, řekl: „Nemějte o mne strach,“ ale oni ho už strkali před sebou, svírajíce

oběma rukama samopaly. Ten s obvazem místo boty šel kulhaje poslední, odstrčil předsedu národního výboru, ukázal na dveře a poručil: „Zakryť!“

„To je omyl, to je omyl,“ opakoval předseda zdrceně, „to se musí vysvětlit,“ a vyběhl na ulici.

Tak skončila Bendovým první noc osvobození. Teodora Bendu nezastřelili, předsedovi se podařilo vzbudit ještě tu noc velitele. Ale uplynuly dva měsíce, co sedí v Ostravě ve vězení, lidé si tomu už začali zvykat, ba byli i takoví, kteří krčili rameny: „Kdoví jaké to s ním vlastně bylo! Druhé zavírali, a jemu se nestalo nic!“

Přesto měl dnešní den jinou barvu než těch minulých šedesát, které se udusily v úzkosti a slzách. Začalo to ráno v kostele. Uprostřed mše měla najednou Klára pocit, že je doma, v samém srdci něčeho, z čeho ji nemůže nikdo vypudit. Bývalo tak asi těm, kteří sedali u Jeho nohou, na březích jezera, blahoslavení... Utrpení, proti kterému se bouřila, přilehlo těsně k jejím ramenům. Přivolila k němu, vzala je za své. A rázem jako by ucítila jiné rameno vedle svého, obtížené jejím břemenem. Ucítila, že utrpení celého světa a všech lidí je jedno a že její utrpení je jeho částí.

Ten pocit u ní trval od rána. Chvillemi se propadal a hasl, ale pak zase vyrazil na povrch jako paprsek světla, orosený slzami a krví.

„Půjdu se projít,“ pomyslila si najednou; „tak dávno jsem už neviděla, jak teče voda přes kamení.“

Trochu zaváhala. Až se matka probudí, bude o ni mít starost... Vzala kus papíru, napsala na něj velkými písmeny: „Mami, šla jsem na pěšinu k řece, vrátím se za chvíli,“ a položila jej na stůl. Už byla skoro u dveří, když ji napadlo, že by si mohla vzít plavky. „Ale koupat se nebudu,“ pomyslila si ještě, otvírajíc dvířka do zahrady.

Úzká polní cesta byla zarostlá travou; mateřídouška vyhrátá červencovým odpolednem zavoněla pod jejími kroky. Říčka tekla mezi vrbami, pod lesnatou stráň, která už na ni kladla cípy stínů. Tam, kde se mohla rozběhnout, bylo v ní vody sotva

po kolena; místy se hloubily tůně v zátočinách, přikryté dlouhou splývavou travou.

Zdola od splavu, kam se chodili koupat lidé z městečka, se ozýval smích a šplouchání. Klára chvílku váhala, ale pak se dala po pěšině proti proudu, pod větvemi vrb a olší. Koryto se tu zužovalo, ze dna trčely veliké balvany. Klára šla pomalu, dýchajíc zhluboka svěžest vody a trav, cítíc pod chodidly důvěrný dotek země. Najednou sebou trhla. Ozvala se rána, druhá a třetí. Protější stráň opakovala každou z nich krátkou poplašenou ozvěnou.

Kláře se zarazil dech. Zůstala bez hnutí za záclonou olší, s očima upřenýma do stráně. Vtom zašplouchala voda docela blízko pod břehem, bylo slyšet mumlání mužského hlasu. V průlíně mezi větvemi se zjevil voják v ošuntělé ruské uniformě, bosý, s puškou pod pažďím. V druhé ruce držel stočený prut, na kterém bylo navlečeno několik zakrvácených pstruhů. Stál oběma nohama na balvanu, dívaje se do vody a nepřestávaje si pro sebe mumlat. Najednou zvedl hlavu a zahleděl se pozorně do křoví. Klára viděla jeho šikmé modré oči, jakoby zúžené vystouplými lícními kostmi, jeho veliká pootevřená ústa, ohryzek poskakující za límcem usmolené blůzy. „On mě vidí také,“ pomyslíla si a před očima se jí udělaly mžítiky. Cítila ho, jak se dívá ustavičně jejím směrem, ale sama se už nedívala.

Voda znovu zašplouchala, bosé nohy dopadly na sousední balvan. Klára viděla tentokrát jenom ty nohy s velikými černými nehty na palcích, roztržené kalhoty na koleně. Potom znovu skok, zašplouchání vody, a pak rána z pušky, ale už veliký kus dál. Kláře se pomalu vracely údery srdce.

První její myšlenka byla odbočit po nejbližší mezi a vrátit se domů. Po několika krocích však vyšla na louku zalitou sluncem a plnou kvítí. Utrhla jako ve snu několik kopretin a přiblížila se opět pomalu k řece. Břeh tu byl mělký, travnatý, keře nízké a řídké. Voda se hrnula průzračná po písčném dně, na kterém se míhaly malé rybky. Z lesa na stráni bylo slyšet kukačku. Kláře se ještě třásly nohy. Sedla si do trávy, držíc v ruce kytičku lučních květín. Kousek výš se vléval do říčky potok. Na úzkém lučinatém ostrohu stálo několik olší. Koupali se tam lidé,

listím prosvítaly bílé skvrny těl, ozýval se smích, voda šplouchala. Bylo slyšet ženské a dětské hlasy, a jejich bezstarostný zvuk Kláru skoro upokojil. Zachvěla se pocitem svěžesti, blaha, svobody. Ponořit se celá do toho čistého živlu, smýt ze sebe stopy staré tísně, na chvíli zapomenout. Co se jí může stát? Docela blízko, pár kroků od ní jsou lidé, vyskávají děti.

Ještě vteřinu odolávala pokušení, ale pak ze sebe stáhla rychlé šaty a čerstvá proudící voda se jí přehrnula po těle.

Najednou třeskl zase výstřel. Byl to skutečný zvuk, nebo vzpomínka na úzkost, kterou zakusila před chvílí? Od ostrohu bylo dále slyšet smích a šplouchání vody. Klára vyskočila, zdálo se jí, že sklouzla po kamení, zamávala rukama, ale nestačila se ničeho zachytit...

Když se probrala, měla nohy ve vodě, záda se opírala o břeh. Hlava jí hrozně bolela, před očima jí tančily červenavé skvrny. Pokusila se zvednout na lokty, vstát, ale ztratila rovnováhu, upadla na kolena do vody. Povrch tekoucího proudu podivně zrůžověl. „Krvácím,“ pomyslíla si. Pronikla jí hrůza. Zvedla se ještě jednou; udělala několik vrávoravých kroků, svalila se na břeh.

Zaslechla ještě dětský smích, volání kukačky; potom se před ní náraz něco uhnulo, a kdesi na konci dlouhé tmavé chodby se ukázalo podivné světlo, přicházelo blíž a blíž...

Kláru Bendovou našli až sám večer. Veliká krásná dívka ležela v trávě vedle říčky, napolo přikryta šaty, které si svlékla před koupáním. Hluboká rána v týle mohla být způsobena nárazem o kámen nebo jinak. Kdo přes ni přehodil šaty? Lidé, kteří ji viděli první, tvrdili, že byla úplně nahá, ale druhý den to zase zapírali. Lékaři mluvili o nešťastné náhodě. Teodor Benda se vrátil z vězení právě včas, aby uviděl dceru v rakvi, přikrytou kvítím. Její čelo zářilo bělostí a klidem, její víčka byla přimknuta nad poznáním nesdělitelným.

„Vždycky musí někdo platit,“ říkal si zešedivělý zlomený muž. „I když se zdá, že není dluhu. A ona z nás byla patrně nejbohatší.“

Komentář

1/

Vydání první povídkové sbírky Jana Čepa *Dvoji domov* v nakladatelství Ladislava Kuncíře v Praze na podzim roku 1926 vzbudilo nebývalou pozornost ze strany čelných představitelů tehdejší literární kritiky. Recenze či odkazy na ni se objevily ve všech dobově významných periodikách bez ohledu na to, že jejich přispěvatelé stáli proti sobě v často ostře vyhrocených konfrontacích ideologických, konfesijních či estetických. Dobová kritika nešetřila chválou. A. M. Píša hovořil o „vysvobozujícím zjevení“ a o „posvěcování reality“ (Píša 1926/27), Bedřich Václavek psal o „prózách naléhavých a silných“ (Václavek 1927), F. X. Šalda vyzdvihoval „čistý a jitrní pohled“ (Šalda 1928/29), Pavel Fraenkl uvažoval o Čepovi jako o básníkovi, „který v sobě pocítil hrůzu z nekonečna a výslednou pokoru modlitby“ (Fraenkl 1926/27).

Základem útlé sbírky přitom byl výběr z próz, které Čep vydával časopisecky už od roku 1921. Do povědomí širší čtenářské veřejnosti však nepronikly i z toho důvodu, že platformou pro jejich vydávání se stala příloha *Moravsko-slezského deníku*, která vycházela pod názvem *Moravsko-slezské besedy* a jejíž význam byl pouze lokální. Navíc se zdá, že teprve souborné vydání povídek zostrilo ony výrazné rysy Čepova vypravěčství, které přitáhly pozornost dobové kritiky a pro něž Čep získává mimořádné postavení nejenom v kontextu české prózy přelomu dvacátých a třicátých let 20. století. Jde přitom o tytéž rysy

a postupy, které mu současně zaručují pevné místo v historickém vývoji poetiky české prózy i v kánonu české literatury.

Navzdory tomu, že Čep čerpá látku pro svoje povídky z tradiční domény venkovské prózy, vytěžené realismem, tradicionalismem, naturalismem i dobově se etablojícím ruralismem, jeho vidění i způsob zpracování je v rozporu s nimi. Oproti realismu přebývá v jeho textech důraz na subjektivitu zážitku a silný symbolismus, v rozporu s naturalismem je jeho posvěcující vidění (jak ostatně napsal F. X. Šalda), přiřazení k tradicionalismu či ruralismu zase brání důraz na konfliktní vnímání venkovského světa, který je zastížen v neodvratném rozvratu a prosycen zvláštní úzkostí, která nemá zdroj v realitě okolního světa.

Z hlediska formálního je specifikum Čepova vypravěčství založeno na výrazné figuře reflektora, tedy na narativním způsobu, který kombinuje významovou aktivitu er-formy — tj. vypravěčského odstupu — se silným subjektivním prožitkem vyprávěného (tedy vlastně s vnitřní perspektivizací: s vnímáním, myšlením, cítěním postavy, která je součástí vyprávěného příběhu). Tato na ostrém kontrastu založená vypravěčská technika je jedním ze základních poetických prostředků moderní literatury, která ji využívá pro zachycení pocitů, jako je odcizení, stává se pro ni nástrojem fragmentarizace světa, zdrojem pro pluralizaci jeho vnímání i způsobem angažování čtenáře, který se díky této technice může intelektuálně i emocionálně identifikovat s individualizujícím vědomím, od něhož si současně uchovává kritický odstup. V této poslední podobě se pak tato technika stává nositelem specifické poetické funkce modernistické prózy. Podobně syntetizující charakter má i stylová symbióza prostředků epiky a lyriky. Metaforičnost a symboličnost Čepových textů podepírá vjemový charakter perspektivizace. Lyričnost však vždy zůstává součástí epické výstavby textu. Monumentální charakter Čepovým miniaturám poskytují i jazykové prostředky, kvůli kterým se povídky jeví jako pouhý fragment delšího příběhu. I zde se vzácně snoubí nástroje poetiky s tématem, neboť jedním ze základních témat se pro Čepa stává vztah mezi dočasností člověka a nadčasovostí lidského osudu. Významová neurčitost adjektiv, častý stavební materiál Čepovy věty, k tomuto efektu výrazně přispívá stejně jako soustředění se na detail, jenž je však vždy komponován nikoliv jako ornament, ale jako funkční součást významové struktury celku fikčního světa.

Že jde v případě Jana Čepa o vědomé rozhodnutí stát se a být součástí moderní literatury — tedy té její části, která má v úmyslu svědčit o probíhající krizi důvěry v možnosti rozumového uchopení světa

i důvěry v platnost a explikativní sílu velkých příběhů, a jejíž počátek je tedy spojen s krizí moderního myšlení, které se v průběhu předchozího století rozvíjelo v důrazu na racionalismus —, o tom vypovídají jeho vlastní reflexe prozaického řemesla z konce třicátých let: „Přívlastkem uměleckého díla je schopnost jakési sugestivní nakažlivosti, které se dosahuje někdy prostředky více rázu emocionálního, citového, někdy rázu spíše intelektuálního, anebo nejčastěji obojím zároveň. Čtenář musí být získán [...]. Zmínil jsem se, že slovesná tvorba představuje jistý druh poznání. Toto poznání se liší od poznávání vědeckého a filozofického tím, že je ho účasten celý člověk, s duší i tělem, se svým životem intelektuálním, morálním, citovým, smyslovým“ (Čep 1993, s. 49).

Čep tak pojímá umění jako specifický nástroj poznání. Literatura se v důsledku toho stává prostředkem pro intersubjektivní komunikaci či spíše pro přemýšlení o sdíleném světě. Nástrojem, který — a to si Čep rovněž uvědomuje — nemůže být nahrazen jinou formou lidské aktivity, neboť umožňuje prožitek, jenž zostruje vědomí světa. Prožitek je tedy pro něj způsobem poznávání i součástí poznání. Je to něco, co musí literatura rekonstruovat a zároveň nabídnout recipientovi. Zdroj prožitku přitom není možné jednoduše přičlenit k rozumem dostupné skutečnosti našeho všednodenního světa, ale je třeba jej zároveň pojímat mimo dosah rozumu. Katalyzátorem tohoto prožitku však není vnímající subjekt, ale cosi, co Čep pojmenovává jako „úzkost“. Jde o vyjádření životního pocitu, který je nadsubjektivní povahy, neboť obvykle přichází spolu se zakoušenou zkušeností, jež člověka přesahuje a má nezpochybnitelný duchovní, transcendentní ráz. Subjektivní poznání z tohoto důvodu u Čepa nenahrazuje objektivní poznání. Vstupuje s ním do rozporu a stává se dalším zdrojem zneklidnění.

V tomto pojetí se ukazují novotomistické základy Čepova vnímání světa a odráží se zde i novotomistická snaha o dosažení harmonie mezi vírou a racionálním poznáním. Důsledně harmonizující vidění však u Čepa není možné, neboť úkol umění je jiný: Přinášet zneklidňující vědomí o nadindividuální skutečnosti, o řádu, který překračuje časovost člověka. Je-li cit, vjem, prožitek pro Čepa součástí empirie, a tedy podmínkou poznávání světa, pramení odtud i základní ideový princip a klíčové zápletky Čepových povídek: „Na dně života je kus iracionality, kterou se dosud nepodařilo popít nebo vyložit sebepyšnějším inženýrskému rozumu, který spoléhá jenom sám na sebe. Vědomí tajemství, v které je ponořen lidský osud a které nás přerůstá. Metafyzický neklid, neukojená touha, která vychází jaksi s prázdnou

a nasycena jenom napůl ze všech pozemských dobrodružství, jsou bezpochyby z hlavních zdrojů umění“ (Čep 1993, s. 47). Toto vědomí probouzí, podle Čepa, v básníkovi „nevyčísitelnou nostalgii po jakémsi druhém domově“ (tamtéž, s. 28). Jeho úkolem je pak „odkrývat v lidských srdcích onu trhlinu, onu pečlivě skrývanou jizvu, která je svědectvím jejich druhého synovství a pečeti jejich urozeného původu“ (tamtéž). Dvojí domov, ona nedosažitelná symbióza světa lidské zkušenosti a nadindividuálního, a tedy nadčasového vědomí, je korektivem lidského jednání i skutečným zdrojem úzkosti a specifické nostalgie po jen tušené jednotě. Jako takový je princip dvojího domova nejenom klíčem k povídkám Čepovy prvotiny, ale trvalým interpretačním východiskem celku jeho prozaického díla.

2/

Jan Čep se narodil 31. prosince 1902 v Myslechovicích, malé vesničce na Hané. Na počátku 20. století měla ves něco přes čtyři sta obyvatel a výraznou tradici katolictví. Po roce 1918 asi polovina obyvatel přestoupila do nově vzniklé „masarykovské“ církve československé, což odpovídalo dobové situaci, kdy ve zjitřených poválečných poměrech došlo k hlubokému konfesijnímu rozporu v české společnosti. Čepova rodina spravovala hospodářství, které později převzal Čepův bratr Antonín. Čep byl z deseti dětí nejstarší, studoval obecnou školu v Cholině, gymnázium v nedaleké Litovli a následně nastoupil na pražskou filozofickou fakultu, kde si zapsal češtinu, angličtinu a francouzštinu. Studia však nedokončil. Složil pouze první státní zkoušku a krátce poté odešel do Staré Říše, kde se podílel na vydavatelské praxi Josefa Florianiana. Překlady dostával zadány z francouzštiny i angličtiny a nejenom jimi Florian stimuloval Čepův duchovní i literární vývoj.

Už v době vysokoškolských studií navázal přátelství s okruhem katolických literátů a intelektuálů, v jejichž centru stál kontroverzní Jaroslav Durych, jenž se v polovině dvacátých let stal nejvýraznějším polemikem z řad katolické inteligence, ostře vstupujícím jak do sporů s masarykovským liberalismem, tak s petrifikovanou institucí katolické církve. Médii pro jeho polemické názory se stal časopis *Rozmach*, do něž Čep začal přispívat počínaje prvním číslem jeho čtvrtého ročníku (tedy od roku 1926) a v průběhu tohoto jediného ročníku zde publikoval deset textů převážně esejistického charakteru. Durychův vliv je patrný i v Čepových raných povídkách, zvláště exaltovaná povídka *Justýnka*, jež původně byla součástí souboru *Dvojího*

domova, ale kterou Čep později sebekriticky vyřadil, byla pro svou přepjatou lyričnost označena už dobovou kritikou jako durychovská, a tento přídomek nebyl vnímán ve vztahu k Čepovu stylu pozitivně. K Čepovu přátelskému okruhu patřili Rudolf Černý, Jakub Deml, Jan Dokulil, František Halas, Aloys Skoumal, Josef Vašica, Albert Vyskočil či Jan Zahradníček. Nejpodstatnější pro Čepovo směřování do literárních kruhů se však ukázalo přátelství s Bedřichem Fučíkem, ředitelem nakladatelství Melantrich a později i editorem jeho díla. S Melantrichem také Čep od roku 1928 spolupracoval jako překladatel a lektor. Florianovy impulsy a pobídky mu pak umožnily navázat kontakty s francouzskými spisovateli Georgesem Bernanosem a Henrim Pourratem. A jak o tom svědčí Čepova bibliografie (Kubíček 2014), stává se na přelomu dvacátých a třicátých let výkonným a respektovaným recenzentem, esejistou a publicistou, jehož články je možné najít nejenom v *Rozmachu* či ve Florianových *Arších*, ale například i ve *Tvaru*, jenž se stává v této době jeho hlavní publikační základnou, kterou od roku 1933 nahrazují *Listy pro umění a kritiku*, v *Odeonu*, v *Rozpravách Aventina*, v *Literárních novinách*, v *Akordu*, v *Kolu*, *Rozhledech* či v *Almanachu Kmene*.

V roce 1928 vychází druhá Čepova prozaická sbírka, soubor *Vigilie*, a o dva roky později jeden z jeho vrcholných textů *Cesta na jitřní* (1930, jako třináctistránkový zvláštní tisk Melantrichu, vyzdobený dvěma litografiemi uznávaného grafika Václava Maška). V roce 1931 spojil Čep tyto dvě publikace spolu s výběrem ze souboru *Dvojího domova* a nově vzniklými texty do sbírky *Zeměžluč*, která tak představuje shrnutí i završení první etapy Čepova autorského vývoje. Následující etapy však už k základní podobě Čepovy poetiky nepřinesou nic nového, v souvislosti s nimi se bude spíše mluvit o potvrzení Čepa jako „básníka země a podivné lásky k ní, protože má vědomí její pomíjivosti a bolest z její nedokonalosti, necelosti, siroby“, jak *Letnice* charakterizoval Šalda (Šalda 1932, s. 407), což byl i základní charakter povídek Čepova autorského debutu. Ještě zřetelněji toto rozvíjení již dosaženého (které však není vnímáno jako pouhé opakování, ale spíše prohlubování) pojmenuje Karel Sezima v *Lumíru*: „Jana Čepa, ‚Letnice‘ rozptylují obavy, které mohla budít jeho první kniha, vlastně svod tří jeho starších knížek ‚Zeměžluč‘. Byly to obavy, aby mladý talent naproti své nejsvěžejší a nejbezprostřednější sbírce, debutovému ‚Dvojímu domovu‘, zahrnut chválou nesporně zaslouženou, dřív nebo později neklesal směrem sklonů, jež projevil v prózách pozdějších. Aby neutkvíval v odtazitém schematizování, k němuž jej nejsnáze mohlo vést jeho

vyhraněné krédo náboženské a jím určovaný náboženský apriorism. [...] Čepova próza rychle zraje k osobitému akordu. [...] Výraz Čepův věrně slouží jeho cudné obraznosti. Má smysl prosté monumentalitě a plastiky v modelaci figur nebo v střídme krajinomalbě i transparentní prosvícení materiálu myšlenkou. A má nestržený, vyrovnaný rytmus dobré prózy básnické“ (Sezima 1932/33, s. 524). O autorově „epickém zrání“ mluví pak například i František Götz v recenzi na sbírku *Děravý plášť* (1934).

3/

Čepovy prózy jsou často založeny na velmi silném subjektivním prožitku události, která může být z objektivizujícího pohledu označena jako nepatrná, bezvýznamná, banální (krádež peněženky, výprava za účelem koupě tabulky skla, nákup krásy atp.), která však, vnímána z jedinečné perspektivy postavy, nalézá svoji monumentální významovost. Je to jiná forma vítězství banality, než jak ji nacházíme v prózách předních světových modernistů, ale dobově s nimi souzní. V pozdějších Čepových souborech sílí zájem o téma smrti, a to v takové míře, že je Šaldou označen za „básníka, který dovede popatřit na smrt nově a zpřítomnit ti ji slovem neomletým, slovem, s něhož nesešla posud rosa“ (Šalda 1932, s. 411). Jinou a trvalou dominantou Čepova tematického plánu je rodný kraj. Ten je současně konkrétní krajinou, kterou si člověk ne zvolil, ale narodil se do ní. Tím se kraj stává jeho údělem, současně je ale také chápán jako abstraktní prostor, kde se setkávají a protínají různorodé časy, stejně jako mnohé generace, jejichž zkušenosti a prožitky se otiskly do jeho vnitřní i vnější podoby. Tato skutečnost se stává jedním z klíčových principů fungování Čepových fikčních světů. Každý lidský čin, každé gesto, slovo je neustále konfrontováno s vědomím, které člověka přesahuje a které je jedním ze zdrojů oné metafyzické úzkosti. Tváře nepřítomných příslušníků rodu se stávají pohledy oken či chalup, i v samoté noci je člověk obklopen pozorující přírodou. Každý, i sebenepatrnější čin tak má trvalý význam ve vztahu k věčnosti, každé, i to nejbevýznamnější jednání navazuje vztah zodpovědnosti k těm druhým, kteří propůjčují prchavosti stálost.

Jestliže se Čep už na počátku třicátých let etabloval jako přední český povídkář, texty z poloviny třicátých let prozrazují inklinaci k delším prozaickým útvarům. Čepovy povídky se prodlužují, splétá se v nich více epických linek, povídky sbírek spolu také navzájem

ideologů a moralistů; že je mu dáno pronikat do samého srdce skryté lidské zkušenosti a vyjadřovat bolestné konflikty lidských životů, nezařaditelné pod hlavičky úředních rubrik a paragrafů; že může svědčit s Dantem: *To nikdo neví, co to krve stálo*“ (Čep 1947b, s. 3). Nejenom jeho extempore z druhé republiky, ale zvláště tyto poválečné články a postoje učinily z Čepa cíl represí poúnorového režimu. Bezprostředně po 25. únoru 1948 se Čep znovu uchýlil do rodných Myslechovic. 15. srpna 1948 ilegálně překročil hranice Československa.

5/

Čepův návrat do Francie však nebyl tak jednoduchý. Nepodařilo se mu proniknout na literární scénu. Zájem o typ tradicionalistické prózy, kterou Čep reprezentoval, patřil k předválečné Francii. Navíc se i před zkušeným frankofilem otevřela jazyková bariéra. Styl a významy nasyčený jazyk jeho próz prostě potřebovaly oporu rodné řeči, Čepova témata i jeho vidění byly přes svou nadčasovost a univerzálnost až příliš spojeny s českou zkušeností a to, co mu zajistilo výjimečné postavení v kontextu české meziválečné prózy, se ukázalo jako překážka pro jednoduché vplynutí do francouzského literárního kontextu: „...brzy jsem si uvědomil, že ve Francii a hlavně v Paříži mají lidé jiné starosti, než poslouchat můj tlumený hlas a mou melodii pravděpodobně příliš nevtíravou“ (Čep 1998b, s. 215). Nakonec proto přijímá nabídku Rádia Svobodná Evropa, aby se stal členem redakce českého vysílání, a stěhuje se na podzim roku 1951 z Paříže do Mnichova.

Pro mnichovskou redakci připravoval rozhlasové eseje a pokračoval tak v té linii své tvorby, která se zvýrazňovala zvláště v poválečném období. I když meditativní úvahy rozvíjejí politicko-filozofická a náboženská témata předchozího období, jejich dikce se výrazně proměňuje. Jestliže pro Čepovy vrcholné eseje byla charakteristická forma pomalého myšlenkového kroužení a trpělivého, kritického rozvíjení základních textových motivů, pak nyní máme co dělat s jinou dikcí. Třebaže už v esejích z konce třicátých let bylo možné zastihnout styl typický pro kázání a apel, nyní se zdá dominovat. Zvýrazňuje se také polemičnost těchto promluv. Jako by se v nich ozývalo bojovné dědictví Durychovo z dvacátých let, ovšem mnohem více černobíle vyhrocené a bez durychovské lehkosti, elegance ironie a sarkasmu, které ostříly vášeň Durychova nesmiřitelného stylu. Dílem to bylo jistě dáno žánrem a určením v intencích českého rozhlasového vysílání Svobodné Evropy, ale současně je třeba konstatovat, že tyto rysy

byly v Čepově esejistickém stylu latentně přítomné už před válkou. Současně připravuje Čep v Mnichově k vydání novou sbírku povídek, triptych *Cikáni* (1953). Opět jde částečně o texty, které byly vydány již dříve (povídka *Cikáni* vyšla v Paříži ve *Svobodném zítřku* už na konci roku 1948). V povídkách se odrážejí zážitky válečné, poválečné i exilové a jejich styl ukazuje na možné obrození povídkáře. Mění se pohled, v němž se nyní zračí autorova nová lidská zkušenost, která přináší jiný typ soucitu. Čepův specifický humanismus tu vyrůstá do nové podoby. Kritika zůstává, ale je nyní opět vnímavá a spíše přenesena do pásma recipienta než jednoduše traktována. Čep se vrací k estetice náznaku a zkratky. Moderní poetika se v Čepově próze opět obnovuje v plné síle a současně získává pozoruhodnou věčnost. Nově objeveným narativním prostředkem se stává ich-forma, která přetváří Čepovu prózu ve svědeckou literaturu a zesiluje význam přítomnosti. I historické události zůstávají v rovině tušeného a význam lidského jednání, lidského činu opět získává nadčasovost, přestože zůstává jedinečný a neodvolatelně platný v konkrétním okamžiku a v nezměnitelné situaci.

V roce 1964 Čep ukončuje redakční spolupráci se Svobodnou Evropou, především ze zdravotních důvodů. Od tohoto roku také začíná pracovat na autobiografickém esejí *Sestra úzkost*. Ten stojí stylově v opozici k jeho rozhlasovým příspěvkům a obnovuje meditativní sílu Čepova přemýšlivého psaní, jehož prostřednictvím je znovu zpřítomňován svět autorova dětství a dospívání. Čep pracoval na svých pamětech až do roku 1965, tedy do chvíle, než se jeho zdravotní stav zkomplikoval mozkovou příhodou, po níž následovalo dlouhé období rekonvalescence. Z pohledu české literární historie není bez zajímavosti, že Čepův autobiografický esej byl napsán francouzsky a o jeho překlad se postaral nejprve Leo Gruber (pro čtení na pokračování na vlnách Rádia Svobodná Evropa) a později Čepův bratr Václav ve spolupráci s Bedřichem Fučíkem (pro vydání v exilovém nakladatelství Křesťanská akademie v roce 1975). Ideovou integritu Čepova psaní, která byla pevně založena už v polovině dvacátých let 20. století, potvrzuje skutečnost, že tematizovaným impulsem pro vznik paměti se stává pocit „dvojdomectví“, jenž zrodil postavu poutníka. Ten je v tom samém okamžiku Janem Čepem, intenzivně vnímajícím realitu svého pařížského bytu, v němž k tomuto iniciačnímu zážitku došlo, i „někým jiným, průhledným, jímž mohou procházet sluneční paprsky a který by mohl procházet zdi; který je tady, zde a teď, ale který přichází odjinud“ (Čep 1998a, s. 115). A v této podobě se vydává na

cestu vlastní minulostí, aby ji uvedl do souvislosti nejenom se svým osudem a s kontextem jedinečného života.

Demokratizační procesy v Československu konce šedesátých let a zrušení cenzury na samém jejich konci umožnily připravit k vydání výbor z Čepových povídek s titulem *Sestra úzkost* (1969). V témže roce připravil Bedřich Fučík k vydání první svazek uvažovaných spisů, jež nese titul tří povídkových knih *Zeměžluč — Letnice — Déravý plášť*, které shrnují Čepovu tvorbu konce dvacátých a první poloviny třicátých let. Do dalších plánů však nejprve zasáhla normalizace a následně smrt. Jan Čep zemřel v Paříži 25. ledna 1974.

Po roce 1989 se objevila možnost vrátit se k myšlence vydání spisů Jana Čepa. Jejich redakce vychází z šestisvazkového samizdatového vydání, které v letech 1981–1983 připravil Bedřich Fučík, Čepův celoživotní přítel a pečlivý editor, spolu s dalším významným vykladačem Čepova díla Mojzírem Trávníčkem. Přetržitost v jejich vydávání je dokladem skutečnosti, že ani v situaci devadesátých let nebyl Čepův návrat do českého literárního kontextu jednoduchý a samozřejmý. Čepova ústřední témata venkova a víry byla již zcela mimo dobové akcenty, podobně jako otázky po významu sepětí člověka a kraje v globalizujícím se světě náhle ztratily na přitažlivosti. Právě tak i autorův náročný požadavek na čtenářovu kultivovanost a vzdělanost i na jeho trpělivost (barthesovsky řečeno, Čepovy texty je třeba *popásat, opatrně spásat*) byl v rozporu s překotnou dobou intelektuálního chaosu, živící se z neustálých změn. Důsledné stanovisko, že próza je především stavbou, tvarem, oponovalo dobové inklinaci k přehledné příběhovosti a dějovosti prózy. Projevuje se to i v rozpacích, s nimiž literární historie přistupovala k vývojovému a směrovému zařazení Čepovy tvorby. Čepovy povídky byly přičleňovány tu k realismu, tu ke konzervativnímu tradicionalismu, jindy k ruralismu. Teprve v současné době je Čepovo dílo opět vnímáno jako integrální součást vývoje modernistické prózy. Vývoje, který současně samo iniciovalo.

V polovině devadesátých let 20. století vyšla první ucelená monografie, která se zabývala životem a dílem Jana Čepa *Pout' a vyhnanství*. Jejím autorem byl Mojzír Trávníček, jež věnoval pozornost především peripetiím Čepova života a rekonstrukci jeho osudu (Trávníček 1996). Michal Bauer vydal v roce 2007 knihu rozhovorů *Jan Čep ve vzpomínkách své rodiny* (Bauer 2007) a v roce 2014 byl publikován pod názvem *Dvojí domov Jana Čepa* text Tomáše Kubíčka, jež nabídl sémioticky založenou interpretaci Čepových povídek v souvislostech kulturního a společenského kontextu první republiky (Kubíček

2014). Na exilovou etapu Čepova života se pak monograficky zaměřil Jan Zatloukal knihou vydanou v Paříži *L'exil de Jan Čep: un écrivain tchèque en France* (Zatloukal 2014). Soustavný, ale přitom nehalasný zájem o Čepovo dílo dosvědčují i dvě konference, které mu byly věnovány. První proběhla v roce 1998 v Olomouci a její příspěvky byly publikovány v časopise *Česká literatura* (roč. 46, 1998, č. 6), druhá se pak konala rovněž v Olomouci v roce 2014.

T. K.

Ediční zpráva

Svazek *Povídky* představuje výbor z celoživotní povídkové tvorby Jana Čepa z let 1926–1953. Při textové přípravě vybraných povídek jsme vycházeli z šestisvazkových samizdatových Sebraných spisů Jana Čepa z let 1981–1983, edičně připravených Bedřichem Fučíkem a Mojmiřem Trávníčkem ve strojopisné řadě Rukopisy V. B. F. Praha. Z nich tři svazky zahrnují autorovu prozaickou epickou tvorbu: *Dvojí domov* (1983), *Hranice stínu* (1983) a *Polní tráva* (1983). Jedinou povídku z našeho výboru, která nevyšla ve Spisech, Smrt ševce Nerušila, jsme připravili k vydání z Čepovy prvotiny *Dvojí domov* z roku 1926; Čep svou první knihu znovu nevydal, jen některé prózy z ní přejal roku 1931 do knihy *Zeměžluč*, ovšem Smrt ševce Nerušila mezi nimi nebyla, a nedostala se proto ani do Spisů.

Souborné vydání díla Jana Čepa připravovali Fučík a Trávníček nejprve pro nakladatelství Československý spisovatel, kde z autorova epického díla vyšel roku 1969 svazek nazvaný *Zeměžluč — Letnice — Děravý plášť*, obsahově shodný s pozdějším samizdatovým *Dvojím domovem* z roku 1983. I když tento svazek nebyl výslovně prezentován jako úvodní k soubornému vydání, plánovány byly svazky tři, avšak již druhý svazek, který byl výrobně ve fázi korektur, byl v roce 1970 zakázán. Tento první svazek z roku 1969, sloupcové korektury druhého svazku a plánovaný třetí svazek se staly základem pro samizdatové vydání Čepovy prózy v Sebraných spisech v roce 1983. Texty pak

editoři dále oficiálně vydali v rámci Spisů Jana Čepa (1991–1999) v nakladatelství Vyšehrad.

Při stanovení výchozích textů pro náš výbor povídek jsme tedy měli k dispozici edice ze tří řad Čepových spisů, na nichž se Fučík a Trávníček podíleli: první, nedokončenou řadu, z níž vyšel pouze svazek *Zeměžluč — Letnice — Děravý plášť* (1969) a zachovaly se sloupcové korektury druhého svazku; druhou, samizdatovou řadu, tj. svazky *Dvojí domov* (1983), *Hranice stínu* (1983) a *Polní tráva* (1983), z nichž první dva vycházely z předchozí řady; a třetí, knižní řadu, tj. stejnojmenné svazky vydané na základě samizdatových textů v nakladatelství Vyšehrad v letech 1991, 1996 a 1999.

Editoři přitom vždy vycházeli pouze z knižních vydání Čepových próz, a to z vydání poslední ruky — v našem výboru z knih *Zeměžluč* ([1931], 4. vyd. 1948), *Letnice* ([1932], 4. vyd. 1947), *Děravý plášť* ([1934], 4. vyd. 1947), *Modrá a zlatá* ([1938], 4. vyd. 1942), *Tvář pod pavučinou* ([1941], 5. vyd. 1942), *Polní tráva* (1. vyd. 1946) a *Cikáni* (1. vyd. 1953). (Pro úplnost ještě dodejme, že čtvrtá vydání *Zeměžluči*, *Letnic* a *Děravého pláště* zároveň reprezentovala první snahu o souborné vydání Čepova díla, která byla částečně a volně realizována čtyřmi svazky v letech 1947–1948 v nakladatelství Vyšehrad, v němž tyto povídky vycházely s minimálními textovými úpravami a typografickou úpravou předválečných melantrišských vydání.)

Stanovení výchozího textu pro naši edici povídek se stalo závažnou otázkou. Editoři jednak v souladu s autorovým přáním prováděli v textu Spisů jazykové změny, směřující k modernizaci jazyka, jednak Spisy vzhledem k politickým okolnostem připravovali k vydání natříkrát. Již v ediční poznámce k první řadě Spisů ve svazku *Zeměžluč — Letnice — Děravý plášť* z roku 1969 bylo v nepodepsaném dodatku za Fučíkovým Doslovem napsáno: „Text, který předkládáme, je nezměněným zněním posledních vydání jednotlivých sbírek. Na přání autora, který se pro nemoc nemohl podílet na přípravě textů, jsem zrušil všechny infinitivy na -ti, navíc pak několik jmenných tvarů adjektivních, jakož i většinu přechodníků, a ponechal přitom ty, které jsou nezbytné jako charakteristikon pro styl autorův i pro dobu, v níž prózy vznikly. Jinak je text upraven podle dnešního jazykového úzu“ (s. 324). Téměř doslovně charakterizuje ediční přístup poznámka v prvním svazku druhé, samizdatové řady *Dvojí domov* (1983), a stanoví, že „v případě přítomného svazku vycházíme z textu připraveného Bedřichem Fučíkem z r. 1969 pro nakladatelství Československý spisovatel“ (s. 479). Ediční poznámka ke třetí řadě spisů ve *Dvojí*

domově z roku 1991 podepsaná M. Trávníčkem opět opakuje charakteristiku edičního přístupu a již jen přidává, že podle pravopisného úzu byly rozšířeny „progresivní tvary zdomácnělých slov cizího původu i na ty případy, kdy to v době posledního vydání nebylo obvyklé“ (s. 335). A ve svazku *Polní tráva* z této třetí řady z roku 1999 k tomu navíc uvádí: „V menší míře než v předešlých svazcích jsme redukovali přechodníky (autor jich ve srovnání s knihami staršího data užívá řidčeji)“ (s. 379).

Kritickým srovnáním textů našich povídek ve všech svazcích tří řad Spisů jsme zjistili, že mezi prvním a jediným svazkem první řady (*Zeměžluč — Letnice — Děravý plášť*, 1969) a týmiž povídkami v druhé řadě (ve svazku nazvaném *Dvojí domov*, 1983) nebylo nadměrné množství rozdílů. Zaměřili jsme se proto na porovnání textů mezi samizdatovým a knižním vydáním z devadesátých let, které již zcela (po smrti B. Fučíka v roce 1984) realizoval M. Trávníček. Ukázalo se, že znění povídek v oficiálně vydaných Spisech v nakladatelství Vyšehrad se od samizdatového vydání a jím uváděných edičních zásad liší, že tyto texty obsahují velmi mnoho lexikálních odchylek, jako vynechaná slova a věty, různý slovosled a také další drobné nedůslednosti a úpravy, především u přechodníků. Oproti zásadám stanoveným v samizdatovém vydání se vyšehradské spisy (spolu s doplňujícím svazkem Čepových juvenilií *Červený muškát a jiné prózy z let 1921–1938*, ed. M. Trávníček, Sternberg s.r.o., Sternberk 2011) mnohdy pokoušejí vrátit texty spíše k jejich původní podobě ve vydání ze čtyřicátých let čili — zřejmě z důvodu posílení jejich dobové autenticity — nerespektují dohodu mezi B. Fučíkem a J. Čepem o modernizaci lexikálních a syntaktických prostředků, k níž došlo v druhé polovině šedesátých let v souvislosti s přípravou svazku *Zeměžluč — Letnice — Děravý plášť* (1969) a završenou realizací samizdatových spisů v osmdesátých letech. Srovnáním těchto rozporných míst v textu obou Spisů se zněním knižních vydání poslední ruky jsme pak za mnohem přesnější a především lexikálně úplnější stanovili samizdatové Spisy. Vzhledem k tomu, že svazek *Zeměžluč — Letnice — Děravý plášť*, v němž editoři vyhlásili a také realizovali svůj ediční přístup, předložili — jak jsme upozornili již výše — Janu Čepovi v roce 1968 v Paříži k autorizaci, respektovali jsme i my tento ediční postup a zvolili jsme pro naši edici za výchozí texty ze samizdatových Spisů, nikoli ze starších vydání poslední ruky či z tzv. oficiálního vydání v nakladatelství Vyšehrad. Jsme si přitom vědomi, že toto řešení není zcela standardní, zpravidla bývá samizdatová podoba vydaného díla chápána jako východisko pro

finální, kriticky podložené vydání sebraného díla. Vzhledem ke zmíněným specifickým okolnostem jsme se ale rozhodli pro tento krok. K vydáním poslední ruky jsme přihlíželi při emendacích, které uvádíme na konci naší zprávy.

Při přípravě textů jsme postupovali s přihlédnutím k zásadám knihy *Editor a text* z roku 1971 a pravopis přizpůsobili normě podle *Pravidel českého pravopisu* (1993) s přihlédnutím k *Akademické příručce českého jazyka* z roku 2014 (rozšířená verze <http://prirucka.ujc.cas.cz>). V naší edici jsme ponechali všechny jazykové jevy, které jsou součástí Čepova stylu; respektovali jsme také jazykové jevy týkající se hláskoslovné kvality i kvantity: *čmouha*, *harampátí*, *chichlají se*, *mroucí*, *návsí* (vedle *náves*), *rozstupují*, *rozšmathaný*, *zamhlený*, *záspí*, *hráchy*, *oblekl* (vedle *oblekli*, *oblékli*), *pokryvač*, *procítá*, *prořidl*, *prosvítající*, *přílba*, *řidnoucí*, *škrabe*, *vyhrůžka*, *-ný* (vedle *výhrůžka*), *vypínač*, *vystříkla*, *zdřímne*, *zdvíhali* apod. Podobně jsme zachovali všechny tvaroslovné prvky: např. lok. sg. *po ústavě*, v *kufře* (**m.** v *kufru*), *na kůře* (**m.** *na kůru*), v *úvale*; ins. sg. *branou*, *korou*, *skalou*, *trávou* (vedle *trávou*); gen. pl. *klad* (vedle častějšího *klád*), *svěc*; lok. pl. *ve snách*, *vranách*; ins. pl. *branami*, *drahami*, *lipami*, *šťavami*; slovesné tvary *otevrou* (*se*), *prou se*, *stoupe*, *umru*, *zavrou*; *jít spat*. V povídce *Smrt ševce* Nerušila jsme vzhledem k intenci samizdatových Spisů opravili u sloves *zůstati* a *spáti* původní infinitiv s koncovkou *-ti* na podobu *zůstat* a *spát*.

Opravujeme psaní *s*, *z* u předložek i předpon, např. *z ramenou*, *ze země*, *zmáčklý*; dohromady píšeme příslovecně spřežky, např. *jakžtakž*, *kvečeru*, *načas*, *naoko*, *odmalička*, *pokolikáté*, *poprvé*, *skrznaskrz*, *užuž*, *vpůli*, *začas*, *zničehonic* a podle Pravidel píšeme i přejatá slova jako *agonie*, *fantazie*, *flozofie*, *intenzivní*, *kurz*, *medailonek*, *trombon*.

U náboženských pojmů píšeme vzhledem k charakteru Čepovy prózy s velkým písmenem slova *Bůh*, *Pán Bůh*, a to i v pozdravech jako *dejžto Pán Bůh*; píšeme však *bůhví* (ve významu kdoví), podobně spřežky *bůhvíco*, *bůhvíjak*, *-ý*, *bůhvíproč*. U slov označujících Boha nebo Pannu Marii v přeneseném významu a u zájmen, jimiž jsou zastoupena, ponecháváme velké písmeno, např. *Novorozený*, *Ukřižovaný*, *Útočiště hříšníků*; *Jeho*, *Její*, *Ona*.

U místních názvů nebo názvů děl odstraňujeme uvozovky. Odstavce jsme opravili podle vydání poslední ruky, na konci odstavců jsme odstranili nečetné pomlky. Interpunkci jsme důsledně doplňovali podle významu po třech tečkách v autorské řeči a po třech tečkách nebo pomlčce na konci přímé řeči; u vložené věty oddělené pomlčkami

jsme doplňovali čárku podle gramatických pravidel po druhé pomlce. V naléhavých případech rušíme čárky u těsných postpozitivních přívlasků.

Opravy textu jsme provedli v těchto případech (SJČ1 (1969) = *Zeměžluč — Letnice — Děravý plášť* (1969); SJČ1 (1991) = *Dvojí domov* (1991); SJČ2 = *Hranice stínu* (1996); SJČ3 = *Polní tráva* (1999); ed. = editor):

- 6 a ta se zrovna *hodí m.* a ta se *hodí zrovna* — *Zeměžluč* (1948), SJČ1 (1991);
- 19 lidé si vypravují *pověsti m.* lidé si vypravují *pověst* — *Zeměžluč* (1948), SJČ1 (1991);
- 36 *Zvěst o sebevraždě m.* *Zpráva o sebevraždě* — *Zeměžluč* (1948), SJČ1 (1991);
- 42 co funíš jako stelná kráva! *m.* co funíš jak stelná kráva! — *Zeměžluč* (1948), SJČ1 (1969);
- 46 blábolil kolář. *m.* blábolil kolář. — *Zeměžluč* (1948), SJČ1 (1991);
- 51 snažil se uvědomit *si m.* snažil *si* uvědomit — ed.;
- 66 Zdálo se jí vždycky, že tyhle věci netřeba brát doopravdy a že *ti, kteří jim vyučují, je také neberou doopravdy. m.* Zdálo se jí vždycky, že tyhle věci netřeba brát doopravdy. — *Zeměžluč* (1948), SJČ1 (1991);
- 70 před hodinou anebo ve vteřině *m.* před hodinou nebo ve vteřině — *Zeměžluč* (1948), SJČ1 (1991);
- 72 nasycovala se s trpkým uspokojením touto bolestí *m.* nasycovala se trpkým uspokojením touto bolestí — *Zeměžluč* (1948), SJČ1 (1991);
- 74 Kdy uplynulo těch dvacet let, které učinily z dítěte muže a z mladé ženy málem stařenu? *m.* Kdy uplynulo těch dvacet let, které učinily z dítěte muže a z mladé ženy málem stařenu. — *Zeměžluč* (1948), SJČ1 (1991);
- 75 že se jí *oči zalily slzami m.* že se jí *zalily oči slzami* — *Zeměžluč* (1948), SJČ1 (1991);
- 81 „lepší je mluvit nahlas než šeptat,“ *m.* „lepší je mluvit nahlas než šeptat,“ — *Letnice* (1947), SJČ1 (1969, 1991);
- 85 *odpovídá Kryštof málomluvně m.* *odpověděl Kryštof málomluvně* — *Letnice* (1947), SJČ1 (1969);
- 87 trhliny, že by jimi dítě prostrčilo *pěst. m.* trhliny, že by jimi dítě prostrčilo *prst* — *Letnice* (1947), SJČ1 (1969);

- 89 „jaks to proved s tou bouřkou.“ **m.** „jaks to provedl s tou bouřkou.“ — Letnice (1947), SJČ1 (1969);
- 89 „A když bylo po *tom* **m.** „A když bylo po *všem* — Letnice (1947), SJČ1 (1969);
- 90 jenom *jeden* záblesk na krystalu **m.** jenom záblesk na krystalu — Letnice (1947), SJČ1 (1969);
- 97 neurčité krajiny. Chudák holka! **m.** neurčité krajiny. ¶ Chudák holka! (odstraňujeme odstavec) — Děravý plášť (1947), SJČ1 (1991);
- 97 jako *otravný* hnis **m.** jako *otrávený* hmyz — Děravý plášť (1947), SJČ1 (1969);
- 97 koncert *džezové kapely* **m.** koncert *džezové hudby* — Děravý plášť (1947), SJČ1 (1991);
- 99 aby si *zaopatřila* nějaký groš **m.** aby si *opatřila* nějaký groš — Děravý plášť (1947), SJČ1 (1969);
- 100 kdyby na nich bylo ulpělo bláta **m.** kdyby na nich bylo ulpělo bláto — Děravý plášť (1947), SJČ1 (1969);
- 112 Francouzi s sebou v *nocí* odvěkli **m.** Francouzi s sebou odvěkli — Děravý plášť (1947), SJČ1 (1969);
- 113 kdyby *aspoň byli dva!* **m.** kdyby *byli aspoň dva!* — Děravý plášť (1947), SJČ1 (1969);
- 115 a ucítil se náhle *vyvržen* **m.** a ucítil se náhle *vytržen* — Děravý plášť (1947), SJČ1 (1969);
- 116 Oči *sedláckovy* něco hledaly **m.** Oči *sedlákovy* něco hledaly — Děravý plášť (1947), SJČ1 (1969);
- 120 rytmické nárazy jejich klapáček se odrážely ode zdí *domů* **m.** rytmické nárazy jejich klapáček se odrážely ode zdí — Děravý plášť (1947), SJČ1 (1969);
- 123 bylo mu najednou, jako by se *byl* octl **m.** bylo mu najednou, jako by se octl — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;
- 125 aby strávil co *nejpříjemněji* okamžik **m.** aby strávil co *nejpříjemnější* okamžik — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;
- 126 *podzimní* pole **m.** *zimní* pole — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;
- 126 příkrov, který *ležel* **m.** příkrov, který *leží* — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;
- 128 z kterých se dívá duše *těch* **m.** z kterých se dívá duše *všech* — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;
- 133 *všecko* nadarmo **m.** *všechno* nadarmo — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;

- 140 Musí si přejet oběma dlaněma přes oči **m.** Musil si přejet oběma dlaněma přes oči — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;
- 143 neodplavila. „Nějak mu to stouplo do hlavy,“ **m.** neodplavila. ¶ „Nějak mu to stouplo do hlavy,“ (odstraňujeme odstavec) — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;
- 145 když se poprvé doslechli **m.** když se poprvé doslechl — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;
- 149 „Vidíš, vidíš, chlapče...“ **m.** „Vidíš, chlapče, vidíš...“ — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;
- 150 „Tak jsem do toho zapad,“ **m.** „Tak jsem do toho zapadl,“ — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;
- 151 koule uhnětená neviditelnou prací jeho duše *na zárodek* zděděných vin **m.** koule uhnětená neviditelnou prací jeho duše *na zárodku* zděděných vin — Modrá a zlatá (1942), SJČ2;
- 155 já jsem viděl leccos **m.** já viděl leccos — Tvář pod pavučinou (1942), SJČ3;
- 157 cípem svého kapesníku **m.** cípem kapesníku — Tvář pod pavučinou (1942), SJČ3;
- 157 kdyby měli proč! **m.** kdyby měli proč, — Tvář pod pavučinou (1942), SJČ3;
- 159 Vrhal ustavičně kradmé pohledy **m.** Vrhal ustavičné kradmé pohledy — Tvář pod pavučinou (1942), SJČ3;
- 169 podstatou toho pocitu **m.** podstatou tohoto pocitu — Tvář pod pavučinou (1942), SJČ3;
- 171 pokusil se ze sebe strást **m.** pokusil se strást ze sebe — Tvář pod pavučinou (1942), SJČ3;
- 177 to se lehko řekne, ale nesnadno udělá! **m.** to se lehko řekne, ale nesnadno udělá. — Tvář pod pavučinou (1942), SJČ3;
- 197 páku světa... On si nemohl pomoci **m.** páku světa... ¶ On si nemohl pomoci (odstraňujeme odstavec) — Tvář pod pavučinou (1942), SJČ3;
- 201 A nejednou se obracival k Baborovi **m.** A najednou se obracival k Baborovi — Tvář pod pavučinou (1942), SJČ3;
- 212 že se chatrný vehikl při prudší jízdě překotí **m.** že chatrný vehikl při prudší jízdě překotí — Polní tráva (1946), SJČ3;
- 215 chodit okolo oken **m.** chodit okolo kamen — Polní tráva (1946);
- 220 pod švestku **m.** pod švestkou — Polní tráva (1946), SJČ3;
- 226 četl nápisy na pomnících **m.** četl náhrobky na pomnících — Polní tráva (1946);

- 230 jestli se v Praze *taky* tak upejpáš! **m.** jestli se v Praze tak upejpáš! — Polní tráva (1946), SJČ3;
- 237 býti tím, čím *máš býti* **m.** býti tím, čím *býti máš* — Polní tráva (1946), SJČ3;
- 243 že přijede *později* **m.** že přijede — Polní tráva (1946), SJČ3;
- 251 Škúrkovi byli *lidé nenápadní* a tiší. **m.** Škúrkovi byli *nenápadní lidé* a tiší. — Polní tráva (1946), SJČ3;
- 254 Jak ho to hloupě držíš? **m.** Jak ho to hloupě držíš! — Polní tráva (1946), SJČ3;
- 263 všech možných *tajemných* a nečistých sil **m.** všech možných *tajemství* a nečistých sil — Polní tráva (1946), SJČ3;
- 274 aby nebylo *za zdí slyšet* jeho vzlykot **m.** aby nebylo *slyšet za zdí* jeho vzlykot — Polní tráva (1946), SJČ3;
- 277 Když se konečně zdvihli k odchodu **m.** Když se konečně zdvihl k odchodu — Polní tráva (1946), SJČ3;
- 278 Když se připotácel *nazpět* **m.** Když se připotácel *zpět* — Polní tráva (1946), SJČ3;
- 278 Z okna se nahýbal *bledý voják* **m.** U okna se nahýbal *bledý voják* — SJČ3;
- 289 „Uvidíme tomu *kdy* konec?“ **m.** „Uvidíme tomu konec?“ — Cikáni (1953), SJČ3;
- 292 s cikánkou houpavých boků, jménem Alžběta **m.** s cikánkou houpavých boků, jménem *Alžbětou* — SJČ3;
- 293 Jda z kostela zahaleného smutkem, *zastavil jsem se* **m.** Jda z kostela zahaleného smutkem, *jsem se zastavil* — Cikáni (1953), SJČ3;
- 294 stříkat na Ukřižovaného své hanebnosti...., *jaké* jsme to **m.** stříkat na Ukřižovaného své hanebnosti... *Jaké* jsme to — Cikáni (1953), SJČ3;
- 295 Plot z dřevěných tyček a rybízových keřů odděloval **m.** Plot z dřevěných tyček rybízových keřů oddělovaly — ed.;
- 301 samopaly *vpředu* přes prsa **m.** samopaly přes prsa — Cikáni (1953), SJČ3.

M. H.

Obsah

<i>Domek</i>	5
<i>Bouře</i>	9
<i>Dvojí domov</i>	13
<i>Do města</i>	18
<i>Smrt ševce Nerušila</i>	21
<i>Zbloudilý</i>	26
<i>Husopas</i>	31
<i>Příčinnivá rodina</i>	39
<i>Starcův smích</i>	50
<i>Veselá pohřební</i>	54
<i>Albína Drůzová</i>	61
<i>Cesta na jitřní</i>	73
<i>Letnice</i>	79
<i>Nedělní odpoledne</i>	91
<i>Člověk na silnici</i>	96
<i>Pouť</i>	102
<i>Noční návštěva</i>	111
<i>Poslední Velikonoce</i>	117
<i>Ponocný</i>	122
<i>Zatopená ves</i>	135

<i>Příbuzenstvo</i>	153
<i>Variant</i>	177
<i>Oldřich Babor</i>	182
<i>Staník</i>	211
<i>Host</i>	251
<i>Stínohra</i>	258
<i>Stará zahrada</i>	263
<i>Rodokmen</i>	268
<i>Setkání</i>	273
<i>Cikáni</i>	286
<i>Tajemství Kláry Bendové</i>	298
Komentář	307
Literatura.....	320
Ediční zpráva	322
Bibliografie	330
Slovníček	332
Vysvětlivky	335

ČESKÁ KNIŽNICE / sv. 85

Řídí redakční rada České knihovny ve složení:

Jiří Flaišman (předseda), Jiří Holý, Pavel Janáček,
Jan Linka, Filip Tomáš, Martin Valášek

Jan Čep

POVÍDKY

Text edičně připravila Marie Havránková

Obálka (s použitím obrazu Otty Stritzka

Okna v krajině, 1932, tempera na papíře,

Alšova jihočeská galerie)

vazba a grafická úprava Boris Mysliveček

Odpovědná redaktorka Zdena Wiendlová

Sazba písmem Lido a litografie

obálky a vazby Robert Šváb

Tisk a knihařské zpracování

Finidr, s. r. o., Český Těšín

Vydal Nadační fond Česká knihovny

Ústav pro českou literaturu a komparatistiku FF UK

nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

(www.kniznice.cz),

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1

(www.ucl.cas.cz)

a Host — vydavatelství, s. r. o.

Radlas 5, 602 00 Brno

(www.hostbrno.cz, e-mail: redakce@hostbrno.cz)

v Praze a Brně roku 2016 jako 1207. publikaci vydavatelství Host

340 stran

V České knihovně vydání první